

Pavla Pospíšilová

Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu

---

Abstract: *The submitted work deals with marriage disputes of the aristocracy of the Czech lands in the second half of the 17th century, where there was a certain effort by noblewomen to change the relationship and arrangement of power in marriage and disputes between husband and wife were on the rise. First it focuses on the question of what function marriage had in the aristocracy and what roles, according to the norms of the time, were played by men and especially by women. It interests me how the matters of distribution of power between husband and wife were perceived by society in the light of the existing rules and what everyday practise was like. Because in the case I look at in greater detail in this work, violence played a great role, I will also concentrate on the theory of violence in unions of marriage of the period. The main part of my work is made up of a reconstruction of the legal case concerning the tragic demise of Maria Terezia Mansfeld of Dietrichstein, of which Karl Adam of Mansfeld was accused. The conclusion will deal with a comparison of this case with the dispute that arose in the Kaunitz family.*

Key words: *Aristocratic marriage, early modern times, gender history, Czech lands, marriage disputes, violence in marriage, the Mansfeld family, the Dietrichstein family*

Úvod

Problematika konfliktů mezi mužem a ženou je nedílnou součástí v posledních několika letech úspěšně se rozvíjející vědní disciplíny gender history nebo také gender studies. Hlavním cílem této práce je na základě konkrétních příkladů prozkoumat genderové role raně novověkých partnerských párů z horních vrstev společnosti. Společností byl ve všech sférách života očekáván jistý vzorec chování a jednání podle pohlaví jedince.¹ Genderové stereotypy se měnily v závislosti na čase a kulturním prostředí a já si pro svůj výzkum zvolila vyšší šlechtu v pobělohorském období. Zajímá mě především rozvržení mocenských vztahů v dobových manželských svazcích, jak na tuto problematiku pohlížela společnost prostřednictvím pravidel a jaká byla každodenní praxe. Jádrem práce však tvoří rekonstrukce jednoho manželského sporu.

---

1 Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice, 2006, s. 33–38.

Přestože se šlechtická tematika stala v českých zemích předmětem výzkumu v porovnání s ostatními evropskými zeměmi poměrně pozdě, i tak má náskok oproti bádání o ženách. Prakticky veškerá bibliografie, jejímž obsahem jsou informace o šlechtě, se dá označit za mužskou historii. Samozřejmě v nich můžeme nalézt také zmínku o jejich matkách, ženách, dcerách či milenkách, nejde však o stěžejní bod prací.² Mužům byla připisována dominance ve veřejné sféře, do níž ženy neměly dlouho právo zasahovat, zatímco ženám byla přisuzována sféra soukromá. Ovšem také v této privátní oblasti měl hlavní slovo muž, neboť byl zodpovědný za spořádaný rodinný život a své nejbližší také zastupoval navenek.

Svět mužský a ženský ovšem nelze striktně rozdělit, neboť se v mnohém prolínaly, ovlivňovaly a doplňovaly. Tuto rozdílnost, ale zároveň jednotu vystihla Heide Wunder v názvu své publikace „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond*“.³ Tato metafora sice nadřazuje muže alias Slunce, které svítí víc než Měsíc, nicméně obě planety se doplňují a jen spolu tvoří vesmírnou jednotu a zajišťují plnohodnotný chod života.⁴ Pro pochopení vztahových rovin je nezbytné dát prostor oběma pohlavím. Vztah muže a ženy byl však v České republice dosud předmětem výzkumu pouze na základě rozboru zejména úředních dokumentů. Ty ale nemusí vždy korespondovat s konkrétními životními zkušenostmi.⁵ Do rodinné intimity lze nejlépe proniknout prostřednictvím osobních pramenů písemné povahy, s nimiž pracuje gender history.⁶

Není účelem této práce rozebírat literaturu věnující se genderové problematice, ale je potřeba si uvědomit, že zejména cizojazyčné práce jsou v této problematice dále a badatel je nesmí při svém výzkumu opomenout.⁷ V českých zemích je pojem gender history

2 Jací autoři se doposud zabývali vyšší vrstvou společnosti v raném novověku, se můžeme dočíst například v přehledové studii: Václav BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (=Opera historica 11), s. 5–36.

3 Heide WUNDER, „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond*.“ *Frauen in der Frühen Neuzeit*, München 1992.

4 Milena LENDEROVÁ a kol., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 33.

5 Tamtéž, s. 7–19.

6 Tato vědní disciplína se těší velkému zájmu zejména v západoevropských zemích a ve Spojených státech amerických. Ale i v České republice vzniká stále více odborných genderově zaměřených studií. Přesný překlad do českého jazyka by zněl historie nebo studium pohlaví. Překlad je však zavádějící, neboť si čtenář pod tímto pojmem musí představit sociální, a ne biologický konstrukt pohlaví, proto se název této vědní disciplíny nechává v originálním znění. O tom více např. Daniela TINKOVÁ, „*Žena*“ – *prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen*, s. 19–32.

7 Z rakouského a německého prostředí se nabízí četné studie a zejména stěžejní syntézy věnované rané novověkým šlechticům autorem Beatrix Bastl, Heide Wunder a Katrin Keller: Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien – Köln – Weimar 2000. Z jejich článků například TÁŽ, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*,

stále povětšinou brán jako synonymum pro výzkum dějin žen. Ženské dějiny se zde dostaly do popředí zájmu badatelů teprve v nedávné minulosti a zpočátku, když již vznikla nějaká práce o ženách, jednalo se o biografie “velkých” žen z nejvyšších vrstev společnosti či později ženská emancipační hnutí 19. století.⁸ Pokud se některý z autorů věnoval “obyčejné” ženě raného novověku, popisoval ženu z nejnižších vrstev společnosti v reformním hnutí. Ale co šlechta?

Muži, alespoň tedy urození, byli již v raném novověku vedeni ke vzdělání. Vyjadřovat se tedy písemně pro ně na rozdíl od žen nebyl problém. Ženy šlechtičny absolvovaly zcela odlišnou výchovu, a to zejména za účelem přípravy budoucí dobré manželky, matky a hospodyně. Dámy měly samozřejmě možnost písemně komunikovat s příbuznými či přáteli prostřednictvím písařů. Tady lze ale předpokládat, že se jim nesvěřovaly s intimními pocity. V mnou zkoumaném období však již naštěstí většina urozených žen schopnost čtení a psaní ovládala, a zanechala nám tudíž po sobě četná svědectví ve svých listech⁹ či denících.¹⁰ Díky nim máme možnost nahlédnout do ženského světa a dozvědět se o jejich radostech i starostech.¹¹

Teprve s otevřením českých hranic západním proudům se zvýšil zájem o genderovou tematiku. Počátkem devadesátých let byla z iniciativy Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro Gender studies uspořádána konference na téma *Žena v dějinách Prahy*. O dva roky později v roce 1995 se konalo ve spolupráci pražského Divadelního ústavu,

---

Dějiny a současnost 3, 1994, č. 3, s. 24–26. Dále H. WUNDER, “*Er ist die Sonn, sie ist der Mond.*“; Katriin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2005. V těchto pracích nalezneme základní informace o životě urozených dam od kolébky přes manželství a mateřství až do sklonku jejich života.

- 8 Jak se s dějinami žen vypořádala česká historiografie, o tom Jana RATAJOVÁ, *Dějiny žen a koncept genderu v české historiografii*, Kuděj 7, 2005, č. 1–2, s. 159–173.
- 9 Ve Vídni zpracovávají korespondenci rakouských šlechtičen v projektu *Briefe adeliger Frauen* a jsou zpřístupněny i na internetu <<http://www.univie.ac.at/Geschichte/Frauenbriefe/index.html>> [cit. 2011-10-02]. Tam lze najít i další literaturu k tomuto tématu.
- 10 Ženské deníky jakožto další typ písemného pramene nejsou v českých zemích pro raný novověk až do poloviny 18. století známy. A co se týče mužských pisatelů, ti se v nich zase přilíši o konfliktech v manželství nezmiňovali.
- 11 Dvě naprosto ojedinělé výjimky v zájmu o prameny osobní povahy raně novověké šlechtičny před nástupem gender studies tvoří průkopnické počiny editorů Františka Dvorského a Františka Tischerera. Dvorský již před více než sto lety zpracoval řadu korespondence raně novověkých šlechtičen: František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I-II*, Praha 1894–1895; TÝŽ (ed.), *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*, Praha 1890; TÝŽ (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886 a TÝŽ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869. Tischererova edice je tato: František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635–1651*, Praha 1908. Poté nastala dlouhá pauza až do vydání práce Josefa Janáčka. Jedná se o medailonky žen z různých vrstev společnosti z přelomu 16. a 17. století, které prožívaly neobyčejné a nestereotypní osudy: Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987 (a další vydání).

Rakouského kulturního institutu a Nadace pro Gender Studies symposium, na němž byla řešena otázka, zda existuje středoevropský model manželství a rodiny. Z obou těchto počinů vzešly stejnojmenné sborníky.¹² V současnosti hrají velmi důležitou úlohu pro studium genderové problematiky vysokoškolská odborná pracoviště. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vzniklo z iniciativy Gender Studies v roce 1998 Centrum genderových studií, které se posléze přesunulo na Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy jako samostatná katedra těchto studií.¹³ Velmi důležitou činnost v tomto oboru vyvíjí Ústav historických věd na Univerzitě Pardubice v čele s Milenou Lenderovou.¹⁴ V neposlední řadě nesmíme opomenout uvést také Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.¹⁵

Vstup do manželství

Manželství bylo v raném novověku považováno za ideální způsob života, k němuž měl směřovat každý člověk. K tomuto novému pojetí však došlo teprve po luteránské reformě. Dlouhá staletí před tím byl nad stav manželský vyzdvihován celibát či panenství.¹⁶

12 Tématu manželství se dotýká zde již citovaný sborník příspěvků IV. pardubického bienále pod názvem *Dějiny žena aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie* (K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*) a nejnověji publikace *Žena v českých zemích od středověku do 20. Století* (M. LENDEROVÁ a kol., *Žena v českých zemích*).

13 Jana Ratajová a Lucie Storchová jsou v dnešní době jedny z nejvíce publikovaných autorek, které pojednávají o genderových stereotypech v raném novověku. Ve svém výzkumu se sice zaměřují na měšťanské vrstvy, ale jejich poslední práce analyzují rané novověké normy, které se vztahují prakticky na celou tehdejší společnost. Do letošního roku vyšly tři ediční počiny z plánované čtyřsvazkové řady nazvané *Gender v českých preskriptivních diskurzech raného novověku*, a to: Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádozy mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; TYTĚŽ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009 a TYTĚŽ (edd.), *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2011.

14 Tato historička se sice specializuje spíše na 19. století, ale neopomíná ani dobu předcházející. Je autorkou řady publikací a editorkou mnoha sborníků pojednávajících mimo jiné o ženách v raném novověku. Sborníky jsem již citovala výše, nebudu se tudíž opakovat.

15 Zde bych jako příklad uvedla jednu historičku, která působí na Jihočeské univerzitě působící: Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, in: Milena Lenderová a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 67–105.

16 Ačkoliv si středověká teologie manželství velmi cenila, od 4. století prosazovali církevní otcové v čele se sv. Augustinem celibát jako nejlepší možný způsob života. Božena KOPIČKOVÁ a kol., *Životní cykly a žena*, in: M. Lenderová a kol., *Žena v českých zemích*, s. 96–99; J. RATAJOVÁ, *Manželství v české literatuře raného novověku*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena není příšera*, s. 736–737; Lucie STORCHOVÁ, *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světcův raného novověku*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Nádozy mdlé*, s. 516–518.

Vstup do manželství byl velmi zásadním krokem v lidském životě, neboť se rozhodovalo o tom, jakým směrem se bude nadále vyvíjet osud jedince. A protože byla manželství v raném novověku až na zcela ojedinělé výjimky nerozlučitelná, šlo prakticky o záležitost celoživotní.¹⁷ Svatba byla považována za jeden ze tří stěžejních přechodových rituálů, po jehož dokončení se muž i žena ocitli ve světě dospělých. Tento akt měl také ukončit období jejich panenství a panictví.¹⁸

Velmi důležitou součástí života šlechtičky v období raného novověku tvořil širší okruh příbuzenstva – rod. Rod byl základem majetkového práva i velmi důležitým zdrojem identity každého urozeného jedince. Bez pomoci a solidarity jejích členů by byl jeho život obtížný a postup v kariéře téměř nemožný. Proto měl každý představitel rodu (máme na mysli mužské příslušníky) právo mluvit do výběru životního partnera jejího člena, neboť se po uzavření manželství stal jeho novou součástí nejenom dotyčný či dotyčná, nýbrž celá jeho/její původní rodina, respektive rod. Hlavní slovo měli pak nejdříve postavení představitelé.¹⁹

Sňatek představoval zásadní zlom v lidském životě.²⁰ Žena byla od narození do smrti pod poručnictvím muže, ať se jednalo o otce, bratra, manžela či některého z jiných mužských příbuzných. Teprve až po vyřčení manželského slibu nabyla váženého postavení ve společnosti a podle statusu svého muže jí byla okolím prokazována úcta. „*Prohlédajíc na to, že on jest hlava její a že cokoli ona má mezi lidmi poctivosti, vážnosti aneb i důstojnosti a vyvýšenosti, to vše od manžela svého jako měsíc světlost a jasnost od slunce břeře.*“²¹ U mužů tomu bylo nejinak a teprve ženatý muž byl v raném novověku považován za muže v pravém slova smyslu.²²

Podle preskriptivních spisů vzniklých ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století v českých zemích, v nichž autoři dávají návod na správně fungující manželství, byl svazek manželský ustanoven samotným Bohem již v ráji, když Adamovi z jeho žebra vytvořil pomocníci a společníci Evu. Manželka je tudíž darem od samotného Boha a muž

17 H. WUNDER, „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond.*“, s. 65–79.

18 Mezi tři základní přechodové rituály v životě každého jedince patřilo narození, vstup do manželství a smrt. Naplnění těchto rituálů bylo očekáváno společností a lišilo se v závislosti na tom, v jaké sociální vrstvě se jedinec pohyboval. V průběhu rituálů se měl člověk odloučit od původního stavu, poté následovala jakási fáze přechodná, kdy se nacházel mezi původním a novým stavem, a poté vstoupil do další fáze svého života (fáze inkorporační). Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997, s. 11–22.

19 Například když většina rodin z šlechtického rodu měla status hrabat a pouze jedna větev dědila hodnost knížecí, pak právě panující kníže byl označován za hlavu rodu. Nebo se mohlo jednat o osobu s vlivnou funkcí u císařského dvora.

20 B. BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 152–158.

21 Jan THADEUS MEZIRIČSKÝ, *Vysvětlení o stavu manželském*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena není příšera*, s. 382.

22 J. RATAJOVÁ, *Manželství*, s. 760.

se má modlit za to, aby mu byla dána dobrá žena.²³ Tento dar je součástí Božího záměru, který by měl každý křesťan přijmout s pokorou.

Ženy neměly žádné právo volby své životní cesty. Toto vyžadování slepé poslušnosti bylo odůvodněno tím, že přirozená povaha ženy vyžadovala ochranu rodiny a právě provdáním pozbyla péče své původní a stala se součástí nové rodiny. Za ženu vždy jednal a rozhodoval muž, ať již to byl nejdříve otec či později manžel. Původně se tedy jednalo o etický důvod, kdy si rodina osvojila povinnost postarat se o to, aby se žena provdala za takového muže, který by jí poskytl srovnatelné živobytí a ochranu jako rodina, kterou opouštěla. Ačkoliv *Obnovené zřízení zemské* zakazovalo rodičům nutit své potomky do sňatku,²⁴ zejména vůči dívkám i nadále panovalo tvrdé právo příbuzných.²⁵

„Opustí člověk otce i matku a připojí se k manželce své, i budou dva jedno tělo.“²⁶ Slova Jana Rosacia Sušického svědčí o tom, že podle teologických názorů bylo Božím záměrem, aby se muž a žena stali jednou duší a jedním tělem. Přesněji řečeno, manželka se měla vtělit do manželova těla. Žena pak byla přirovnávána k jednomu z jeho slabých údů. Tento úd se k jeho tělu přimkl navždy a jako se člověk nemůže zbavit své nepohodlné části těla, tak ani manželství nemohlo být oddělené, neboť „*ten, kdo rozbije manželství, je morděrem manželského těla.*“²⁷ Opuštění otcovského domu a přimknutí k novému muži symbolizuje u žen i přijetí nového příjmení.²⁸ Z tohoto přirovnání manželky k mužovu údu plynulo ponaučení pro manžele, kteří měli své partnerky milovat za jakýchkoliv okolností jako součást sebe samého.

23 Ač se jedná o české normativní texty, dá se říct, že velmi obdobné názory panovaly rovněž minimálně v říšských spisech, neboť se ty české jimi v mnohém inspirovaly. Tyto texty českojazyčných autorů rozebírající pojetí manželství v raném novověku vydaly a komentářem opatřily Jana Ratajová a Lucie Storchová. Jedná se o spisy od Jana Rosacia Sušického – *O svornosti manželské a Čest a nevinna pohlaví ženského*, dále je zde publikován Jan Kocín z Kocinětu – *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*; Jiřík Strejc Zábřežský – *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně*; Jan Thadaeus Meziříčský – *Vysvětlení o stavu manželském* a Havel Žalanský Phaëton – *Knížka o ctnosti anjelské*. Všichni autoři se zabývají stavem manželským, jaký způsob života mu má předcházet, dávají mužům rady při výběru budoucí manželky a především rozebírají, jaké vlastnosti a dovednosti by měla dobrá životní družka mít. J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Žena není příšera*.

24 „Rodičové, poručníci anebo přátelé dětí svých mocí aneb pohrůzkami bezděčně k manželství nutiti nemají, pod uvarování se skutečného našeho trestání.“ Takto se k problematice vynucených sňatků stavělo *Obnovené zřízení zemské*. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 622.

25 Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926, s. 14.

26 J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 113–114.

27 J. RATAJOVÁ, *Manželství*, s. 763.

28 Tamtéž, s. 751.

Dobrá manželka

Dobrá žena byla vždy definována vztahem k manželovi: „*Muž jest obraz a sláva Boží, ale žena sláva muže*“.²⁹ Ještě před svatbou měla být dívka zdrženlivou a cudnou pannou, což byl základní předpoklad pro budoucí spokojené manželství, v němž se panenská čistota měnila v čistotu manželskou.³⁰ Žalanský tento stav charakterizoval tak, že: „... *panny a ženy to přísluší, aby v domě se zdržovaly, hospodářily a hlemýždě následovaly*“, a to z toho důvodu, že „*jemu největší jest rozkoš v své chaloupce zůstávati a hlavu z ní nevyskytne, leč potřeba káže*“.³¹ Což se dá stručně shrnout tak, že pokud to nevyžadovala nějaká zvláštní situace, neměla žena opouštět otcův/manželův dům. Sexuální abstinenci měl před vstupem do manželství udržovat také muž.³² Pouze v manželství byla sexualita legitimní, a to ještě pouze za účelem plození potomků. Instituce manželství byla považována – kromě celibátu – za jedinou obranu proti smilstvu a chlípnosti.

Kromě oddanosti neměla být ženě cizí poslušnost, neboť za ženu jakožto vlastníka slabšího rozumu rozhodoval muž. Těmto základním normám neměly ženy odporovat, neboť žena byla Bohem stvořena z muže a pro muže. Dobrá žena byla také pobožná, oproti tomu pokud manželka neposlušala svého muže, byla automaticky považována za ženu zlou a bezbožnou, protože se protivila Božímu řádu. Zahálka, lenost, přemíra hodování a klevetění místo práce se považovaly za zcela nevhodné vlastnosti. Také přehnaná péče o vlastní vzhled byla nežádoucí, neboť největším klenotem ženy byla její mravní čistota. Navíc žena parádivá provokovala jiné muže, což se mohlo stát příčinou nepřijemného konfliktu.³³

Žena neměla zasahovat do záležitostí svého muže a měla se věnovat své činnosti ve sféře soukromé, v níž měl ale hlavní slovo rovněž muž.³⁴ Povinností ženy tedy bylo vykonávat vše za jediným účelem – ke spokojenosti svého muže. Zejména mu měla vytvářet dobré zázemí, kam se muž po celodenní práci vracel, aby zde našel klid a odpočinek. Pokud se muži drželi výše jmenovaných doporučení, nemuseli mít obavy ze vstu-

29 J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 63.

30 J. RATAJOVÁ, *Panna a panenství / panic a paniciví v české literatuře raného novověku*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Nádoby mdlé*, s. 568.

31 H. ŽALANSKÝ PHAËTON, *Knížka*, s. 509–510.

32 Deníky z kavalírských cest mladých šlechticů dokazují, že tomu tak vždy nebylo.

33 J. RATAJOVÁ, *Manželství*, s. 745–747; Lucie STORCHOVÁ, *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena není příšera*, s. 803, 815; Božena KOPIČKOVÁ a kol., *Proměny genderové identity: „teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století*, in: M. Lenderová a kol., *Žena v českých zemích*, s. 33.

34 Heide WUNDER, *Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit*, in: Ute Gerhard (Hg.), *Frauen in der Geschichte des Rechts*, München 1997, s. 27–54.

pu do manželství, protože „šlechtná žena není jedovatá, zlá a nemilá šelma, mužova příšera a trápení, ale jest nejmilejší, nejpřívětivější a nejlaskavější tvor Boží, nad jiná všecka stvoření, pro niž člověk otce i matku opouští a jí se přidrží, tak jakž o tom i Písma svatá mluví.“³⁵

Rozdělení moci mezi manželi

Při partnerských konfliktech hrály významnou roli mocenské poměry mezi manželi. Tento aspekt dokonce mívá větší váhu než prvotní příčina problému, a to bez závislosti na tom, kdo ji způsobil. Mezi důležité mocenské faktory lze zahrnout fyzickou moc, vlastnický poměr, odpovídající původ a věkový rozdíl.³⁶ Tyto a mnohé další faktory mohly vést k pnutí mezi manželi. Nešlo však pouze o počátek svazku, okolnosti se mohly měnit s příchodem změn v průběhu života, například nemocí jednoho partnera, úspěchem či naopak krachem v kariéře atd.³⁷

Podle obecného názoru však měl moc v rukou držet jednoznačně muž. Těm mužům, již by chtěli docílit pořádku mírností, bylo adresováno varování: „*Nedopusť toho na světě, aby tvá žena svou nohu na tvou vložila, neboť by ti již zítra chtěla ta zkažená bestie sedět na hlavě.*“³⁸ Jinými slovy pouze slabý muž dovolil své ženě, aby ho ovládla. Muž byl zodpovědný za pořádek ve svém domě a činil tak prostřednictvím své autority. Mezi další argumenty dobových autorů spadal i výčet typických ženských vlastností, které jim byly dány od přírody a kvůli nimž měla být žena podřazena muži; patřila sem především slabost vůle a ovlivnitelnost. Dále byly ženy označovány za hloupé, lítostivé, bázlivé a upovídané.³⁹ Proto potřebují vedle sebe muže, aby je vedli životem a svým působením se sna-

35 J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *Čest*, s. 187.

36 Podle dobových spisů byla muži od přírody dána větší fyzická síla k prosazení manželské hierarchie. Žena neměla být bohatší než její choť, neboť hrozilo nebezpečí, že ze svého jmění bude odvozovat vyšší mocenské nároky na úkor muže. Neméně významnou úlohu hrál původ budoucí ženy a vlivnost její rodiny. Pokud patřila do vyšší společenské vrstvy než její manžel, mohlo by se stát, že se bude k partnerovi chovat povýšeně, pyšně a troufale. Výhodnější svazek dle dobových autorů vznikl ve spojení staršího muže s mladší ženou, protože mladá manželka byla považována za poddajnější a lépe přizpůsobivější vůli partnera. Oproti tomu starší žena získala více zkušeností z předchozích manželství a nemusela by svého muže respektovat.

37 J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *Čest*, s. 123–138.

38 „*Lass um nichts in der Welt zu, dass Deine Frau ihren Fuß auf Deinen setzt, denn schon morgen würde das verderbte Biest ihn auf Deinen Kopf setzen wollen.*“ Dorothea NOLDE, *Gattenmord. Macht und Gewalt in der frühneuzeitlichen Ehe*, Köln 2003, s. 130.

39 B. KOPIČKOVÁ a kol., *Proměny genderové identity*, s. 33.

žili usměrnit tyto negativní vlastnosti. Muži byli naopak silnější, trpělivější a rozhodnější, měli větší autoritu, vznešenost obličje a projevu. Ženy byly více podobné tvorům zvířecí říše, proto potřebovaly pevnou ruku muže, aby držel na uzdě jejich nespoutanost.

Podřazenost žen byla odůvodněna celou řadou argumentů. Jako hlavní zdroj sloužila především Bible. Pomiňme nyní biblické příklady hříšných žen. Primárním bylo přirovnání Ježíše a církve ke vztahu muže k ženě. Jako byl Ježíš hlavou církve, tak i muž má být nadřazen ženě a ta by ho měla milovat a ctít.⁴⁰ Podobně vyzněla také státní ideologie, kde pozice manžela byla přirovnána k té panovnické. Korunovace představovala symbol uzavření manželství mezi panovníkem a říší. Panovník přijal prsten z rukou biskupa a slíbil mírnost, lásku a přátelství k poddaným. Mocenské vztahy lze tedy znázornit takto: Kristus – církev = panovník – poddaný = manžel – manželka.⁴¹ Rozvržení moci nebylo vždy jasně dané a často docházelo ke sporům o moc. Znamka ženské podřazenosti však byla patrná ve všech směrech manželského soužití. V sexualitě byla například církví povolena pouze klasická poloha.

Teorie o rozdělení moci počítaly pouze se dvěma póly – ovládat a být ovládán. Realita byla však mnohem složitější, neboť jedna a tatáž osoba byla někým ovládána a zároveň uplatňovala své mocenské postavení vůči jiným jedincům. Například manželky se podílely na mužově moci tím, že měly navrch vůči svým dětem a služebnictvu. Nejednalo se ovšem o rozdělení moci hlavy domu, nýbrž pouze o jakýsi podíl. Tento vztah lze přirovnat k regentství. Dotyčný zástupce vykonával moc svého pána, ale měl ji pouze v držení a současně byl poddaným.

Sušický napsal v roce 1584 „... *muž jest pravidlo ženy, podle něhož ona se říditi, spravovati a ohýbati má a povinna jest.*“⁴² Upozorňoval tedy na to, že nejdůležitější ženskou ctností byla poslušnost. Manželky měly uznávat fyzickou i psychickou nadřazenost svých protějšků, ve všem je poslouchat, neodporovat, nehádat se s nimi, ani jim nedělat nashvály. Muži, kteří se chovali k manželkám špatně, byli sice nazýváni zlými tyrany, ale pokud měla žena doma takového opilce či násilníka, musela mu být podle dobových názorů stejně ve všem poslušná a podřízená, neboť pouze takové chování bylo v souladu s Božím řádem. Jediné, co mohla nešťastná žena udělat, bylo modlit se k Bohu za nápravu svého muže. Rozhodně nebyla doporučována snaha hubováním a křikem napravovat muže, neboť takovém případě by ho žena ještě více rozdráždila: „*Nebo jakož čím touzejí vítr studený věje, tím mocněji člověk na sobě plášt' drží, než když slunce hřeje*

40 D. NOLDE, *Gattenmord*, s. 79–87; J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 97 nebo L. STORCHOVÁ, *Vedení manželství*, s. 815.

41 D. NOLDE, *Gattenmord*, s. 182–186.

42 J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *Čest*, s. 187.

*a větrík teplý věje, ochotně člověk i plášť, i kabát z sebe složí.*⁴³ Navíc v případě, že by se rozhodla vzít situaci do svých rukou, by svou svrchovaností narušila již tolikrát zmiňovaný Boží řád, a za to by jí po smrti čekalo věčné zatracení.⁴⁴

Často diskutovanou otázkou pak bylo, jaká je správná míra trestání. Muž měl nalézt rovnováhu mezi přílišnou tvrdostí a změkčilostí: „*Nemá sic býti příliš přísný, tvrdý, tyran bouřlivý, aby ženu svou za chlapa měl, nemá také býti příliš měkký a ženkyl.*“⁴⁵ Jeho trestání má být účinné, leč přiměřené, rozhodně se nedoporučovalo trestat v afektu, kdy se člověk příliš nekontroluje: „... *kdož v hněvě jsouc, přistupuje k trestání, nikdá pravého prostředku mezi příliš mnohém a malém nezachová.*“⁴⁶ Žena byla v tomto případě často přirovnávána k nádobě skleněné či keramické, každopádně křehké, kterou je potřeba včas a šetrně očistit, když na ní ulpí špína. V souvislosti s touto problematikou je zmiňovaná také bázeň, kterou by měla pocítovat žena k manželovi.

Od muže bylo očekáváno, že se bude chovat jako “pán domu”, užití tělesného práva nepatřilo pouze k jeho právům, nýbrž i k povinnostem. Trestání nebylo chápáno vždy jako projev agrese, nýbrž mohlo být posuzováno dokonce pozitivně, neboť „*k bití je potřeba láska.*“⁴⁷ Ostatně právo fyzicky ztrestat poddané osoby představovalo charakteristický znak všech mocenských vztahů, od pravomoci královské po moc rodičů nad dětmi. Je potřeba zdůraznit, že se nejednalo pouze o jednostranné užití násilí muže vůči ženě, někdy se karty obrátily a také ženy vzaly potrestání do vlastních rukou.⁴⁸

V krajních případech, kdy konflikt vyústil v usmrcení partnera, je zajímavé podívat se na vraždu z pohledu symboliky. Pokud se k takovému činu uchýlila žena, nešlo jen čistě o zabití, ale bylo spojeno s útokem na autoritu a jeho pozici moci. Nejčastěji byla napadána hlava jakožto důležitá část identity a vůle jedince. Hlava vládne nad tělem, jako muž panuje v manželství. Dále byly útoky mířeny na pohlavní znaky mužství. V mnohých případech byli muži usmrceni jedem. Muži naopak napadali ženy vlastníma rukama (škracením či způsobením zranění po celém těle), čímž symbolicky docházelo ke zmocnění se celé osoby.⁴⁹

43 J. THADAEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 472.

44 J. RATAJOVÁ, *Manželství*, s. 748.

45 T. ŽALANSKÝ PHAËTON, *Knížka o ctnosti anjelské*, s. 556.

46 J. THADAEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 464.

47 „... *zum Schlagen Brecht es Liebe [...].*“ D. NOLDE, *Gattenmord*, s. 141.

48 Tamtéž, s. 138–141.

49 Tamtéž, s. 42–47.

Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna versus Karel Adam z Mansfeldu (1658–1666)

Vztahy mezi manželi nabývaly různých podob kdysi stejně jako dnes. Většinou záleželo na více či méně šťastné ruce rodičů při výběru životního partnera svému potomkovi. Svazkem manželským mohli být spojeni lidé zcela odlišných charakterů, ale také lidé, mezi kterými se postupem času vytvořilo silné citové pouto. Roztržky se nevyhýbaly ani obecně spokojeným manželstvím. Drobné neshody byly kdysi stejně jako dnes na denním pořádku. Konfliktních polí by se dala najít celá řada. Mezi nejčastější příčiny vzniku konfliktů v manželských svazcích lze zařadit majetek a finance, sexualitu, povinnosti manželek, alkohol a násilí.⁵⁰ Nejnovější výzkumy nám naznačují, že již v době předbělohorské vznikaly podmínky pro rovnoprávnější postavení žen.⁵¹ A některé šlechtičny si uvědomovaly svá práva a nechtěly již trpět stávající model, možná právě proto také od 17. století a zejména v době pobělohorské přibylo manželských rozepří.

Ne všechny ženy však měly odvahu bojovat za své lepší postavení v manželství, jak vyplývá z analýzy, která následuje. Zabývá se předčasným a tragickým skolem Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna v roce 1658, přičemž z její smrti byl příbuznými zesnulé hraběnky obviněn její choť Karel Adam z Mansfeldu. Ten pocházel z velmi starobylého hraběcího rodu původem z Německa, jenž se později rozdělil na dvě větve. Větev původně protestantská, k níž patřil i Karel Adam z Mansfeldu, nosila titul hraběcí. Druhá, katolická větev se honosila od roku 1600 knížecím titulem. Obě větve však vymřely v 18. století (protestantská v roce 1710 a katolická v roce 1780). Alodní statky poté připadly sňatkem dcery posledního knížete z Mansfeldu knížecímu rodu Colloredů.⁵² Případ se blíže dotýkal také neméně významného rodu Ditrichštejnů. Jednalo se tedy o spor mezi rody, jež by se daly označit za smetánku habsburské monarchie.

K tomuto sporu se dochovalo přes tři desítky listů ditrichštejnské strany, a to především korespondence mezi knížetem Ferdinandem z Ditrichštejna a jeho právním zástup-

50 Některé manželské spory byly usmířeny, ve výjimečných případech byly páry odloučeny a v krajních situacích mohl konflikt přerůst v rodinnou tragédii. Konkrétní příklady sporů, které byly vyřešeny, i těch s méně šťastnými konci jsou popsány v práci Pavla POSPÍŠILOVÁ, *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka: Konflikt u Martiniců (1675-1676) a causa Mansfeld (1658-1666)*, diplomová práce, Ústav historických věd FF UPa, Pardubice 2010.

51 B. KOPIČKOVÁ a kol., *Proměny genderové identity*, s. 34.

52 *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM*, XVI, s. 783–784.

cem, a výpovědi svědků.⁵³ Jako další významný zdroj informací mi posloužila úřední korespondence ze sbírky Stará manipulace v Národním archivu Praha.⁵⁴

Vznik sporu a jeho hlavní aktéři

O ústřední osobě této kauzy, tedy Karlu Adamovi z Mansfeldu, toho mnoho nevíme. V jiných pramenech a literatuře nalezneme pouhou zmínku o jeho existenci, ale o životních osudech tohoto šlechtice dosud chybí podrobnější informace. Karel Adam ztratil svého otce, císařského generála Volfa z Mansfeldu (1575–1638), již jako dítě.⁵⁵ V korespondenci ho pisatelé titulovali jako císařského komořího.⁵⁶ Hrabě Karel Adam z Mansfeldu vlastnil v litoměřickém kraji kromě panství Šluknov také Hanšpach (Lipová).⁵⁷ Mans-

53 Korespondence je uložena v Moravském zemském archivu Brno (dále MZA Brno): MZA Brno, Rodinný archiv (dále RA) Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658–1665. V první třetině 20. století si kníže Colloredo-Mansfeld vyžádal opisy dopisů od ditrichštejnských archivářů, jež se dnes nacházejí ve Státním oblastním archivu Zámorsk v rodinném archivu Colloredo-Mannsfeldů. Nebyly však provedeny opisy všech listů, jen zřejmě těch nejdůležitějších v počtu 19: Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36 (za zprostředkování děkuji dr. Jiřímu Kubešovi).

54 Národní archiv Praha (dále NA Praha), Stará manipulace (dále SM), inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482. Většinu z přibližně 88 listů (počítala jsem vždy průvodní dopis, do něhož byly často vloženy kopie další korespondence, k níž se záležitost vztahovala) tvořilo předávání zpráv mezi pražskými místodržícími (František PALACKÝ, *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého I.*, Praha 1941, s. 391–393) a hejtmany litoměřického kraje. Často s místodržícími komunikoval také kníže Ferdinand z Ditrichštejna, většinou prostřednictvím svého advokáta. Pro zkoumání případu ze všech úhlů pohledu je velmi přínosné, že se zde nachází také několik listů od obžalovaného hraběte, který spolu se svým advokátem vyjednával ze svých říšských statků pouze písemně. Rovněž jeho sestra Sofie Agnes Ditrichštejnská z Mansfeldu se spolu s hrabětem Trautsonem písemně přimlouvala za rozhodnutí v kauze ve prospěch jejich rodu. Tyto všechny listy byly často posílány do Vídně k posouzení panovníkovi. Dále jsou zde uloženy dopisy od ditrichštejnských spřízněných osob, od poddaných hraběte z Mansfeldu vyžadujících vyplacení dluhu, od mansfeldského správce statků, sekvestrátora či nějakého jiného úředníka. Až na dvě výjimky je i v těchto listech komunikačním jazykem němčina.

55 SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36; Johann Heinrich ZEDLER, *Großes vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, sv. 19, sl. 571 (digitalizovaná verze na <<http://www.zedler-lexikon.de>> [cit. 2011-10-02]).

56 V září 1652 se stal komorníkem krále Ferdinanda IV., po jeho smrti pak přešel ke dvoru Leopolda I. Srov. Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667)*, 7 Bände, Wien – Köln – Weimar 2010, zde Band 5, s. 639, zápis ze dne 25. 9. 1652.

57 Informace o Šluknově lze nalézt v těchto zdrojích: *Ottova encyklopedie*, XXIV, s. 680–681; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2008, s. 289–299 a <<http://www.mestosluknov.cz/cz/707-historie-zamku.html>> [cit. 2010-05-25]. August Sedláček zaznamenal pověst, podle níž měl hrabě Karel Adam z Mansfeldu shodit z okna v podkrovní svou manželku. V muzeu se také měla nacházet vyřezávaná přeslice, na které předla sama hraběnka. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 14, Praha 1923, s. 127. O panství Lipová: *Ottova encyklopedie*, X,

feldové navíc drželi hrabství Mansfeld, které se nacházelo v Sasku a tvořila jej města Mansfeld, Eisleben a Sangerhausen.⁵⁸

Svatba Karla Adama hraběte z Mansfeldu (1629–1662) a Marie Terezie z Ditrichštejna (1639–1658)⁵⁹ se konala 8. listopadu 1654 ve Vídni⁶⁰ a hostina proběhla téhož večera v ditrichštejnském vídeňském domě v Herrengasse.⁶¹ Mansfeldové i Ditrichštejnové patřili mezi významné rody habsburské monarchie, které byly úžeji příbuzensky propojeny. Hrabě z Mansfeldu se oženil s dcerou svého švagra. Sestra Karla Adama Sofie Agnes z Mansfeldu (nar. 1619) se totiž stala druhou ženou Maxmiliána z Ditrichštejna (1596–1655), kterému zbylo z prvního manželství s Annou Marií z Lichtenštejna několik dětí včetně dcery Marie Terezie. Mezi její sourozence patřil například kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna (1636–1698),⁶² který stanul po otcově smrti v čele rodu a na jehož bedra doléhaly veškeré problémy v rodině. Sestry Marie Terezie byly stejně jako ona provdány za šlechtice dalších mocensky důležitých rodů monarchie, mezi něž patřili nejen Mansfeldové, ale i Lesliové, Lichtenštejnové, Kounicové, Trauttmansdorfové nebo Montecuccoliové.

Marie Terezie byla provdána jako velmi mladá ve věku 15 let, což ovšem nebylo v raném novověku žádnou výjimkou. Manželství se většinou neuzavírala z citových pohnutek, tedy že v sobě dva lidé našli zalíbení. Šlo o složitou sňatkovou politiku, na níž měl zájem celý rod, a rozhodnutí o sňatku v žádném případě nezáviselo na přáních budoucích snoubenců. Ačkoliv *Obnovené zřízení zemské* zakazovalo vynucené sňatky, praxe byla

s. 867–868; Jiří KUBEŠ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37–1689) v proměně*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, 9, 2003, s. 62, 68 a 70; K. KUČA, *Města*, s. 506.

58 *Ottova encyklopedie*, XVI, s. 783.

59 Údaje o narození, úmrtí a sňatku Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna a Karla Adama z Mansfeldu pochází z genealogického zdroje: <<http://www.genealogy.euweb.cz/dietrich/dietrich6.html#M-TM>> [cit. 2011-10-02]. Skon obou manželů si ve svém deníku, resp. denních záznamech poznamenal kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu: K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel*, Band 6, s. 423, zápis z 17. 2. 1658 a Band 7, s. 213, zápis z 16. 6. 1662. V rodinném archivu Harrachů se také nacházejí stručná latinsky psaná oznámení o skonu a pohřbu hraběnky i jejího muže. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach (Mappen und Rollen), Historica, kart. 793, Gräfl. Mannsfeld'sche Familie-Grabschriften.

60 August Sedláček v kapitole o zámku Šluknově chybně uvádí rok sňatku 1655. A. SEDLÁČEK, *Hrady*, s. 127.

61 K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel*, Band 5, s. 777, zápis z 8. 11. 1654.

62 Tento zámožný šlechtic byl v té době hlavou moravské větve rodu a velmi váženou osobou u dvora, kde zastával plných 31 let funkci tajného rady císaře Leopolda I., nejvyššího hofmistra tří císařoven: Markéty Terezie Španělské (1666–1673), Klaudie Felicitas Tyrolské (1673–1676) a Eleonory Magdaleny Falckoneuburské (1676–1720) a od roku 1683 samotného císaře. Jakožto hlava rodu cítil povinnost postarat se o své příbuzné a v případě nouze jim podat pomocnou ruku. P. MAŤA, *Svět*, s. 437; Henry Frederick SCHWARZ, *The imperial privy council in the seventeenth century*, Cambridge 1943, s. 220–221. Nejnověji se knížetem z Ditrichštejna podrobně zabývá Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009.

zřejmě jiná a rodiče měli hlavní slovo při výběru životního partnera svého potomka i na-
dále.⁶³

Manželství mansfeldského páru nepatřilo mezi ta šťastná. Marie Terezie byla zřejmě
obětí, jak bychom řekli dnes, domácího násilí, jemuž za necelé čtyři roky od sňatku pod-
lehla (5. února 1658). Její podezřelé úmrtí bylo vyšetřováno pražským zemským soudem.⁶⁴
Pobělohorské právo a soudnictví upravovalo *Obnovené zřízení zemské* pro Čechy (1627)
a pro Moravu (1628)⁶⁵ a jeho rozšiřující *Deklatoria a novely* z roku 1640.⁶⁶

Z dochované korespondence se můžeme pokusit zrekonstruovat, jak se přibližně vyví-
jely události po hraběččině smrti. Jak již bylo zmíněno, pocházela Marie Terezie z dit-
richštejského rodu, v jehož čele stál vlivný kníže Ferdinand z Ditrichštejna. A byl to prá-
vě on, kdo se chopil iniciativy a rozhodl se najít a nechat potrestat viníka této tragédie,
o jehož jméně neměl sebemenších pochyb.

Čtyři dny po smrti Marie Terezie (9. února 1658) napsal vdovec knížeti z Ditrichštej-
na: „... s velmi zarmouceným srdcem dávám vědět, že Nejvyšší si k sobě ve své nevyzpyta-
telné vůli po [...] třítydenní nemoci [...] k věčné radosti a blaženosti povolal a vyžádal vy-
soce urozenou hraběnkou Marii Terezii Ignacii, mou ze srdce milovanou manželku. Ačkoliv
jsem využil všechny lidské možnosti a prostředky, abych ji udržel při životě, nepomohlo nic,
a tak [hraběnka] 5. tohoto měsíce mezi jednou a druhou hodinou ranní ... skonala.“⁶⁷ Hra-

63 P. MAŤA, *Svět*, s. 622.

64 Jednalo se o nejvýznamnější stavovský soud, do jehož kompetence náležely spory o svobodný maje-
tek a kriminální delikty šlechtických osob. Soud zasedal třikrát ročně na 18 dní s podmínkou, že se
sešlo minimálně devět soudců. Soudních přelíčení se účastnili nejvyšší úředníci, zemští soudci, kteří
byli prakticky nesaditelní, a další úředníci dosazení panovníkem. Přítomní naslouchali předčítání
akt a poté případ prodiskutovali. Každému z nich příslušel jeden hlas a o rozsudku rozhodovala pro-
stá většina. Marta KADLECOVÁ, *České a moravské právo procesní v první polovině 17. století*, Praha
2005, s. 98–112.

65 Edici obou zemských zřízení vyhotovil Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zem-
ské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627*,
Praha 1888; TÝŽ (ed.), *Obnovené zřízení zemské dědičného markrabství moravského*, Brno 1890.

66 Podle obecných představ došlo v pobělohorské době k rychlé přeměně zemského soudu z původně
ryze stavovské instituce v byrokratický aparát jmenovaný panovníkem s jasně vymezenými pravomo-
cemi. Výzkumy z poslední doby však poukazují na poněkud jinou skutečnost. Jiří David ve své studii
poukázal na to, že moravský zemský soud si zachoval i po vydání Obnovného zřízení velkou míru
rozhodovací autonomie, což dokládá na jedné právní při z poloviny 17. století. Systém právních in-
stitucí se na Moravě ustálil po roce 1651 a je otázkou, v jaké fázi zcela pronikl také do soudní praxe.
Nezpochybnitelnou změnou byla ztráta nalézacího normativního charakteru zemského soudu, tuto
pravomoc na sebe stáhl panovník. Ale i nadále drželi klíčové pravomoce ve svých rukou představitel-
lé místní elity. Pro český zemský soud obdobný výzkum chybí, můžeme se tedy pouze domnívat, že
soudní praxe v Čechách byla alespoň v základních rysech podobná moravské. Jiří DAVID, „*Alles von
Rechts wegen.*“ *Sonda do právního života na Moravě v polovině 17. století*, *Časopis matice moravské*
127, 2008, s. 3–33.

67 „... sol ich hiemit aus hoch betrübten kummerlichen hertzen unangedeüet nicht laßen, wie daß der
höchste nach seinen unerforschlichen willen, die hoch und wohlgeborne frau Graffin Maria Theresia Ig-
nacia meine herzlichste gemahlin nach [...] drei wochigen kranckheit [...] zu sich außer zweifel in die

běnka byla krátce po smrti uložena k věčnému odpočinku do stejné hrobky, kde již odpočíval bratr Karla Adama a další předchozí majitelé šluknovského panství. Dále uvedl, že ještě při dobrém rozumu odkázala hraběnka z Mansfeldu svému zpovědníkovi, služebné a dalším chudým lidem, kteří pobývali v její blízkosti, značnou finanční hotovost (5000 zlatých).⁶⁸

Ke konci února 1658 vznikla česky psaná zpráva o úmrtí manželky Karla Adama z Mansfeldu. Poddaní z panství žádali po hejtmanech litoměřického kraje odpověď na otázku, proč byla hraběnka pohřbena tak rychle, a co je pravdy na tom, že odešla z tohoto světa neobyčejným způsobem. Chtěli vědět, na jakou nemoc zemřela a jakou roli v tom hrál hrabě.⁶⁹ Je tedy zřejmé, že lidé z okolí mansfeldského páru se doslechli, nebo byli dokonce přímo svědky nepřiměřeného zacházení jejich pána s hraběnkou.

Ani sám Ferdinand z Ditrichštejna neuvěřil slovům svého ovdovělého švagra, že hraběnka zemřela na následky nemoci. Důvody své nedůvěry sepsal a poslal pražským místodržícím.⁷⁰ Jako důkaz mu posloužily dva dopisy psané Karlem Adamem a adresované jeho sestře, kněžně Sofii Agnes Ditrichštejnské z Mansfeldu, která svou nevlastní dceru a zároveň švagrovou měla obviňovat ze zcela nepodložených a absurdních záležitostí.⁷¹ Dále z těchto dopisů vyplývalo, že svým krutým a bestiálním zacházením připravil Karel Adam z Mansfeldu hraběnku o život. Podezřelé bylo Ferdinandovi také to, že hrabě nedal nikomu z rodiny vědět, když jeho choť onemocněla. Až po jejím skonu informoval příbuzné, ovšem ač byl dopis s oznámením úmrtí hraběnky od Karla Adama datovaný 9. února 1658, k rukám knížete dorazil teprve 23. února a stejně tak pozdě došla zpráva i dalším členům rodiny. Z toho podle Ferdinanda z Ditrichštejna vyplývalo, že hrabě nechtěl případ tak brzy zveřejnit, nýbrž co nejdéle držet v tajnosti, protože jinak by psaní dorazilo dříve.⁷²

---

ewige freudt und seligkeit beruffen und abgefordert. Wie wohl ich nun alle menschliche möglichkeit und mittel angewandtet so viel sich auffjen landt thun last sie beim leben zu erhalten, so hat doch solches nichts verfangen mögen sondern ist den 5ten dieß monatß früh zwischen ein und 2 Uhren ... entschlaffen...“ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, list z 9. 2. 1658.

68 Tamtéž, list vyhotovený 9. 2. 1658 ve Šluknově.

69 Tamtéž, 21. 2. 1658.

70 Tamtéž, psaní vzniklo 1. 3. 1658 v Mikulově.

71 O co konkrétně šlo, se kníže bohužel blíže nezminil.

72 Je otázkou, do jaké míry byly některé protesty knížete z Ditrichštejna opodstatněné. Podle Pavla Krále nebylo v raném novověku standardní, že by se s pohřbením šlechtičen vyčkávalo. Oproti jejich protějškům byly často uloženy k věčnému odpočinku do několika málo dnů. Výjimku tvořily významné ženy, mezi něž patřila například Polyxena Lobkovicová z Pernštejna. V těchto případech byl pohřební obřad vykonán i po několika týdnech od úmrtí. O pohřbech české šlechty se dočteme například v práci Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004. Přímou ženám věnoval autor článek: TÝŽ, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: M. Lenderová a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 105–130.

Mezi vdovou Ditrichštejnskou z Mansfeldu a zesnulou hraběnkou vzniklo pravděpodobně nějaké nedorozumění. Kníže Auersperg⁷³ se je snažil vyřešit a chtěl, aby se Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna dostavila do Prahy. Hrabě tam však i přes výzvy knížete nechtěl svou ženu ani samotnou, ani v jeho doprovodu pustit.⁷⁴

Dalším předmětem doličným proti hraběti z Mansfeldu se stal dochovaný dopis dokazující duševní stav jeho zesnulé manželky. Kníže z Ditrichštejna uvedl: „*existuje psaní od zesnulé paní hraběnký, v němž si nevědomky stěžuje na zlé zacházení svého muže, ...*“⁷⁵ Marie Terezie v listě také poznamenala, že k jejímu bídnému stavu mohlo přispět to, že její muž otevíral všechny její dopisy. Její další prosby o pomoc tudíž nemohly být vyslyšeny. Na závěr kníže podotkl, že bylo v Praze i ve Vídni všeobecně známo, jak se hrabě ke své ženě choval, a říká se, že je zodpovědný za její smrt. Sám kníže i další příbuzní, když se dozvěděli o hrůzách, jaké si musela vytrpět mladá šlechtična během svého manželství, byli zděšeni: „... *hrabě přinutil svou ženu vysvléct si šaty, potom ji ostrým prutem zbil, až měla tělo žalostně zřízené, lazebník jí musel rány obvázat a hraběti slíbit, že vše udrží v tajnosti. Poté se hrabě na svou ženu ještě více rozzlobil a zuřivě jí všechny obvazy z těla strhal. Byla tak zřízená, nakonec byla pohřbena se zkrvavenou hlavou a úplně oteklýma očima a obličejem.*“⁷⁶

Všechny výše zmíněné indicie nasvědčovaly tomu, že Karel Adam z Mansfeldu svou ženu buď sám zabil, nebo její smrt zapříčinil svým krutým zacházením. Proto Ferdinand z Ditrichštejna žádal místodržící o zahájení procesu, vyslechnutí sloužících a šluknovského faráře. Již v dřívějších dobách vykonával právnícké služby pro knížete Gottfried Wal-

73 Mohlo se jednat o Jana Weikharda Auersperga (1615–1677). Tento tajný rada, státní a konferenční ministr a rytíř zlatého rouna byl roku 1653 povýšen do stavu říšských knížat. *Ottova encyklopedie*, II, s. 1020.

74 Od července 1657 do konce ledna 1658 pobýval Leopold I. i se svým dvorem v Praze, odkud vyjednával a připravoval se na blížící volbu římským králem ve Frankfurtu nad Mohanem. Karel Adam z Mansfeldu si byl zřejmě dobře vědom toho, že kdyby se svou ženou odjel do Prahy, dvořané by si mohli povšimnout jejího bídného stavu. O korunovaci Leopolda I. v Říši píše Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za římskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009, s. 85–86, 98–99, 104–108.

75 „... *ist ein schreiben, von der hoch seligen frauen Gräffin vorhanden darinnen sie ihres gemahls unbeschieden und boses tractiren klaget, ...*“ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, psaní z Mikulova ze dne 1. 3. 1658.

76 „... *der Graff seine Gemahlin gezwungen ihr kleider auszuziehen und ab dan auff derselben etzliche spieß ruthen zerschlagen also, als sie an ihrem leib erbarmlich zugericht gewesen, und hette ein bader ihr die wunden verbinden müssen, der auch dem Graffen gleich zugesprochen und was es geschan, purgehalten, darauff aber derselbe nach heftiger erzürnte zu seiner Gemahlin geloften, und mit abscherlicher gräusambkeit alle wundspflaster ihr vom leib wiederumb abgerissen, sie nach ubler, und zwahr also zugericht, sie endlich mit einem blutigen kopff und ganz auffgeschwollenen augen und angesicht begraben worden.*“ Tamtéž.

dorff.⁷⁷ Zřejmě byl s jeho prací spokojen a i tentokrát využil jeho odborných rad. Na Waldorffovo doporučení se poté ujal případu Dr. Preibisch a společně připravili žalobu na Karla Adama z Mansfeldu.⁷⁸

Co měla taková žaloba obsahovat, jak a v jakých lhůtách se mělo postupovat a spousta dalších okolností v trestním právu řešilo opět *Obnovené zřízení zemské*. Základní kroky se příliš nelišily od dřívější praxe. Soudní řízení tvořily tři základní etapy, tedy řízení přípravné, nalézací a vykonávací. Ze všeho nejdříve měl žalobce stručně vyhotovit obžalobu v českém nebo německém jazyce, v níž uvedl jméno své a druhé strany, popsat předmět sporu, požadavek, jak by měl soud rozhodnout; a na závěr uvést důkazy či jména svědků. Taková žaloba pak měla být odevzdána menším úředníkům desk zemských.⁷⁹ Ti vyhotovili obeslání pro obžalovaného, v němž mu dali na vědomí obsah žaloby a uvedli termín, do kdy se má buď dostavit na úřad a vyjádřit se k obžalobě, nebo poslat písemné sdělení.⁸⁰ Pokud došlo v odpovědi (excepce) k popření žaloby nebo námitkám ze strany obviněného, celý proces se protáhl, neboť byla vyžadována reakce žaloby (replika) a poté opět obžalovaného (duplika). Následovalo zveřejnění důkazního materiálu obou stran,

77 Licenciát Gottfried Waldorff, ač ovládal pouze německý jazyk, sloužil úspěšně zkoušky a roku 1665 se stal moravským zemským advokátem, čímž odstartoval svou úspěšnou kariéru. V roce 1664 mu císař Leopold udělil inkolát pro Moravu a povýšil ho do nového rytířského stavu. Poté získal titul dvorního a později i císařského rady. Vrcholem jeho zářivé kariéry se stalo jmenování tajným sekretářem české dvorské kanceláře a povýšení do starorytířského stavu v roce 1670. Filip KOMÁREK, *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*, Brno 2008, s. 29. Tato diplomová práce je dostupná na <http://is.muni.cz/th/64459/ff_m_b1/Moravsti_zemsti_advokati_v_2.polovine_17.stoleti_a_jejich_knihovny.txt> [cit. 2009-11-07]. Waldorffové byli v následujících letech na Moravě velmi úspěšní.

78 Pobělohorská doba nově zaznamenala průnik profesionálních právníků (většinou se jednalo o zemské advokáty) do dosud výhradně šlechtických záležitostí. Na významu však neztrácely ani výhody v podobě osobních kontaktů. J. DAVID, „*Alles von Rechts wegen.*“, s. 15. Kromě požadavku na odbornou kvalifikaci byla od prokurátorů podle *Obnoveného zřízení zemského* požadována také počestnost, dobrá pověst a serióznost. Právní zástupci nesměli úmyslně protahovat spor a museli zastupovat klienta od začátku až do úplného konce soudního řízení. Měli odpovědnost za škody způsobené zastupující straně. Jejich odměna byla upravena formou dohody o roční mzdě. Speciálně pak byly upraveny honoráře za ukončený spor hrdelní, a to ve výši 25 kop grošů. Pokud advokát prokázal v řízení mimořádnou iniciativnost, mohl od svého klienta obdržet navíc štedrý dar, či navýšení platu. M. KADLECOVÁ, *České a moravské právo*, s. 56–57; Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967, s. 293–314.

79 Český i moravský úřad zemských desek měl tři funkce. Byl archivem království a markrabství, registraturou zemského soudu a měl samostatnou soudní pravomoc. Byl to pomocný orgán zemského soudu většího. Jeho úředníci připravovali podklady pro soudní jednání, zapisovali jeho průběh i rozsudek do desek zemských. Po vydání *Obnoveného zřízení zemského* přestala být funkce menších úředníků doživotní a vybíral je panovník na pět let, poté museli podat demisi a jmenování bylo obnoveno. M. KADLECOVÁ, *České a moravské právo*, s. 34, 37.

80 Pokud obžalovaný neodpověděl do šesti týdnů, při čemž měl možnost požádat o odklad v délce tří a poté ještě dvou týdnů, bylo na něho uvaleno stanné právo a byl tudíž uznán vinným. Tamtéž, s. 67.

zejména přečtení svědeckých výpovědí (publikace svědeckví), inrotulaci akt a jejich odezdání zemskému soudu. V tuto chvíli skončila první etapa procesního řízení.⁸¹

Na konci ditrichštejnské žaloby se tedy jistě nacházela jména svědků, a to mansfeldských služebníků a poddaných, jejichž výpovědi se staly hlavním důkazem proti obžalovanému. Díky nim vyšly na světlo světa hrůzy, které se děly za zdmi šluknovského zámku.

Svědecké výpovědi

Svědci měli odpovídat na celkem 17 otázek, které se ovšem nedochovaly. Máme k dispozici pouze jednotlivé odpovědi, z nichž lze většinou pochopit význam i bez toho, že známe otázku. Pouze v jednom bodě je zmíněna neurčitá osoba mužského pohlaví, jejíž jméno bylo zřejmě uvedeno pouze v otázce.

Svá svědectví vydali: poddané Alžběta Sachsová a Anna ze Šluknova, malířova žena Alžběta Logová, lokaj Johann Khirchner, kuchař Johann Arndt a komorník Johann Adalbert von Löwen z Prahy. Výpovědi se ve všem podstatném shodovaly. Svědeckých výpovědí zajisté muselo být mnohem více, pravděpodobně se nám bohužel nedochovaly.

Nejpodrobnější svědectví podala poddaná Alžběta Sachsová. Ta uvedla, že si zpočátku nevšimla, že by se manželé k sobě chovali špatně. Dokonce po ní občas nechal hrabě Mansfeld vzkázat své choti pěkné pozdravení. Je tedy možné, že první léta po sňatku se hrabě Mansfeld choval ke své ženě patřičně a až později se projevila jeho násilnická povaha, nebo si jen dával dobrý pozor a dařilo se mu své trýznění lépe skrývat.

Později si však Alžběta nemohla nevšimnout hrubosti hraběte vůči jeho ženě. Více než týden před tím, než hraběnka zůstala upoutána na lůžku, ji její muž – jak uvedla – bil v pokoji téměř denně po čtvrt hodiny. Posledně dokonce Alžběta zaslechla, že jí hrabě přikázal, aby se před bitím vysvlékla, poté však z pokoje odešla a nic víc neslyšela a ani neví, co přesně se dělo, ale hrabě ji podle ní zcela jistě zbil.

Během pobytu v okolí Drážďan slyšela ona i další služebné, když už ležely, z vedlejšího pokoje hraběnčin křik. Svědkyně vypověděla, že si ale nebyla jistá tím, co ten křik znamenal. Ovšem hraběnka se Alžbětě jednou svěřila, že jí její muž zbil v jídelně „španělskou puškou“.⁸² Jednou jí dokonce musela Alžběta zavázat a olejem namazat hluboké rány na

81 Tamtéž, s. 63–78.

82 „mit spanischen Rohr“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neiniv., provizorně kart. 36. Jedná se o typ lovecké střelné zbraně, jenž byl v Čechách v oblibě zejména v 16. a 17. století. Ludiše LETOŠ-NÍKOVÁ, *Lovecké zbraně v Čechách*, Praha 1980, s. 100–101.

zádech. Následujícího dne již hraběnka ze svého lože nevstala. Ale ani to nezabránilo jejímu muži v pokračujícím trýznění. Pár dní nato přišel pán pro Alžbětu a nařídil, aby pomohla hraběnce vstát z postele. Když však služebná vešla do pokoje své paní, zjistila, že již vstala sama, proto opět z pokoje odešla. Mezitím však zahlédla hraběte, jak drží v ruce karabáč, a poté slyšela šlehání.

Jaká byla příčina tohoto chování, nedokázala vypovědět a víckrát se jí její paní nesvěřila. Pouze zaslechla něco o tom, že se hrabě zlobil, že „*je mu víno ředěno vodou*“,⁸³ což mohla být jedna z příčin jeho vzteku na manželku.⁸⁴ Ona sama označila pak svou paní jako velmi pokornou. Dva týdny po posledním velkém výprasku hraběnka již pouze ležela, jen občas jí Alžběta pomohla vstát. Zda ji po tu dobu stále hrabě bil karabáčem nebo puškou, však nevěděla, ale uvedla, že svou paní pohlavkoval.

Zdravotní stav její paní nebyl nijak příznivý. V modřinách na hraběncině těle se objevily malé ranky, které se poté spojily tak, že měla „*na zádech tři a na levé straně jednu hlubokou otevřenou ránu*“.⁸⁵ Rány jí tedy ošetřovala olejem od své paní. Jednou přistihla hraběte, jak své manželce strhával obvazy z ran, domnívala se však, že tak jednal v dobrém úmyslu a chtěl jí obvazy vyměnit. Hraběnka již ke konci svého života nemohla komunikovat a trpěla zimnicí.

Až do konce jejich dní u ní pobýval duchovní. Hraběnka zemřela 5. února 1658 ve Šluknově dvě hodiny po půlnoci. Když paní zemřela, Alžběta jí sama uložila a nechala vše tak, jak bylo. Hrabě stál opodál mrtvého těla a poté z pokoje odešel. Poslední otázka byla smě-

83 „*der wein würde ihm verfälschet und mit wasser vermischet*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. Stejně vypovídali i všichni ostatní svědci. Je tedy možné, že se jednalo o alkoholika, jenž posílněn vínem po nocích týral ženu i poddané? Nebo se mohlo jednat o pouhou záminku hraběte.

84 Nejen z této svědecké výpovědi zcela jasně vyplývá, že nezanedbatelnou roli v nelidském zacházení hraběte Mansfelda s jeho chotí hrál alkohol. Ač bylo obžerství hned po cizoložství považováno za jeden z nejtěžších hříchů, byla konzumace piva či častěji vína nedílnou součástí každodenního života aristokratů, neboť se podávalo při obědch i večeřích. Většina šlechticů neskrývala svůj kladný vztah k těmto lahodným mokům. Někteří urození muži mohli v pohárech utápět své osobní, kariérní či zdravotní problémy. O této problematice více: Josef HRDLÍČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000, s. 235–236. Většinou však prostřednictvím alkoholu docházelo k utvrzování sounáležitosti v rámci určité sociální skupiny či uzavírání přátelství. „*Kdo nebyl nikdy opilý, ten není správným mužem*.“ Takto zní staré německé přísloví, v němž se odráží postoj společnosti ke vztahu muže a alkoholu jakožto elementu dokazujícímu mužnost. Citát použit ze studie Michael FRANK, *Trunkene Männer und nüchterne Frauen. Zur Gefährdung von Geschlechterrollen durch Alkohol in der Frühen Neuzeit*, in: Martin Dinges (Hg.), *Hausväter, Priester, Kastraten. Zur Konstruktion von Männlichkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Göttingen 1998, s. 187. Oproti tomu tehdejší společnost obecně hodnotila ženy pod vlivem alkoholu například takto: „*opilá žena nejvíce opovržením hodný tvor na zemi*.“ Tamtéž, s. 197. Více o vztahu šlechticů z českých zemí k alkoholu v mé práci P. POSPÍŠILOVÁ, *Manželské spory*, s. 76–78; dále Norbert ELIAS, *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*, Praha 2006, s. 140–155.

85 „*auf den rücken drey und in der linken seiten in den weichen eine grosz offene wunden*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

řována na jistého pana von Brümmern, který měl po hraběncině skonku přijet do Šluknova, zúčastnit se pohřbu a o něčem se radit s hrabětem.⁸⁶

Na závěr ještě služebná vypověděla, že vše, co po ní hraběnka v nemoci žádala, vždy vyplnila. Na jednu z otázek také uvedla, že si nevšimla, že by hrabě tahal v pokoji hraběnku za vlasy. Zcela na konec každé výpovědi bylo uvedeno, zda dotyčný poddaný po hraběncině smrti něco obdržel.⁸⁷ Alžběta Sachsová vypověděla, že žádné šaty ani nic jiného nedostala. Hrabě jí měl slíbit zlato, když se hraběnka uzdraví, jelikož však zemřela, nic neobdržela.

Druhá svědkyně, Alžběta Logová, vypovídala obdobně, že často slýchávala u stolu, jak se hrabě zlobil na stolníka Sebastiána a na hraběnku, že je mu víno ředěno vodou. Alžběta také vypověděla, že hrabě zůstal do poslední chvíle jejího života u hraběnky a den před tím mu jeho žena „*políbila ruku a poslala polibek*“.⁸⁸ Po její smrti pak tělo musela hlídat a odkrývat ho lidem, když někdo přišel, ale zároveň prohlásila, že s tělem nebylo hýbáno. Na závěr uvedla, že jí příslušel roční plat 50 zlatých.⁸⁹

Lokaj Johann Khirchner prohlásil, že když přišel na mansfeldské panství do služby, hned postřehl, jak hrabě nehezky zacházel se svou paní. Dokonce byl dvakrát přítomen u toho, když hrabě Mansfeld svou ženu bil již zmíněnou palnou zbraní, poprvé ihned z pokoje odešel, podruhé však zůstal, což bylo tři týdny před hraběncinou smrtí. Prohlásil, že slýchával hraběncin křik. Také se shodl s ostatními ohledně ředění vína. Poté se dozvěděl, že je hraběnka nemocná. Po její smrti přišel podle jeho výpovědi uplakaný hrabě do dalšího pokoje, aby všem oznámil skon jeho ženy a chtěl, „*aby se každý pomodlil Otče náš*“.⁹⁰ Také Johann potvrdil výpovědi ostatních ohledně onoho muže, jenž ihned přicestoval na šluknovský zámek a zůstal s hrabětem dva dny, během nichž o něčem diskutovali.

Kuchař Johann Arndt vypověděl, že zaznamenal již před rokem, jak byl hrabě na svou ženu hrubý. Také on slýchával její křik, ale nikdy přímo neviděl, co se dělo, neboť měli za-

86 Zřejmě se jednalo o advokáta, který mohl přicestovat ze Saska.

87 Pravděpodobně chtěl kníže z Ditrichštejna zjistit, zda se Karel Adam z Mansfeldu nepokusil podplatit poddané, aby mlčeli o tom, co viděli.

88 „*die handt geküeszet und einen Kusz geworffen*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neiniv., provizorně kart. 36.

89 Obvyklý finanční příjem služebnictva v druhé polovině 17. století lze jen stěží sjednotit. Jednak bylo služné pouze jednou z forem platu, druhou část pak tvořil deputát a také se služné odlišovalo v závislosti na funkci u dvora i na jednotlivých panstvích. Petr Maťa ve své práci uvádí na příkladu knížecího dvora Ferdinanda Augusta z Lobkovic, že roku 1685 dostával nejlépe placený úředník (hofmistr) 500 zlatých ročně a naproti tomu nejnižší postavený služebník obdržel i méně než 10 zlatých ročně: P. MAŤA, *Svět*, s. 243. Podobné závěry uvádí ve své studii také Jiří Kubeš, podle něhož činil průměrný plat v roce 1671 20 až 30 zlatých pololetně. J. KUBEŠ, *Sídla*, s. 65.

90 „*esz soll ein ieder ein Vatter Unszer betten*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neiniv., provizorně kart. 36.

kázáno k hraběti chodit. Do výpovědi navíc uvedl, že pán jej a švadlenu Christinu zbil, když nevykonali dobře svou práci, jednou dokonce hrabě zlomil o kuchařovu hlavu pažbu pušky. Pak museli oba odejít z jídelny a pán ztrestal také svou manželku. I kuchař věděl o ředění vína. Podle něho devět dní před smrtí již hraběnka nevstávala, jak na tom byla špatně. Nic nevěděl o tom, že by hraběnka měla být svým mužem tahána po místnosti za vlasy. V jednom z posledních bodů vypověděl – jako všichni ostatní – o příjezdu dotyčného muže a jeho poradách s hrabětem. Na závěr uvedl, že mu nikdo nic nesliboval, ani nevěnoval.

Jak je více než patrné ze svědeckých výpovědí, nemalou roli v tomto nešťastném příběhu sehrál alkohol. Ten se pro hraběte Mansfelda stal jedním z hlavních důvodů či spíše záminek pro napadání jeho ženy. Pravděpodobně se po večerech rád napil vinného moku a takto posilněn pak trýznil manželku. Jedna verze by mohla znít, že z obavy ze svého chotě se tedy zřejmě Marie Terezie uchýlila k pokusu zmírnit jeho alkoholová opojení a nabádala číšníka, aby pánovi víno naředit vodou. Hraběti se však toto jednání mohlo donést, nebo ošizené víno sám odhalil podle chuti. V takovém případě mohl jednání manželky za jeho zády brát jako útok na své mužství. Navíc by si Marie Terezie dovolila urazit jeho čest před hraběcím služebnictvem a on mohl mít obavy ze snížení váženosti své osoby před poddanými.

Druhou verzí by mohlo být to, že se za obviněními skrývala jen záminka pro ukojení jeho touhy po páchání násilí. Vzhledem k svědeckým výpovědím bych se spíše přikláněla k této druhé verzi. V tomto případě by si byl hrabě dobře vědom, jaké urážky by se žena ředěním manželova vína dopustila, a že by za tyto její činy mělo následovat spravedlivé fyzické potrestání. I přes všechny okolnosti se zřejmě jednalo o psychicky labilního jedince. Žádný člověk, byť sebevíc opilý, by se přece nedopustil takového strašlivého týrání na své nejbližší osobě, které jasně potvrzovaly hrůzné výpovědi svědků.

Další svědectví se týkala jen posledních několika měsíců hraběnčina života. Svou výpověď vydala Anna ze Šluknova, která oblékala mrtvou hraběnku. Nevěděla tedy, co se dělo v předchozích měsících. Vypověděla, že hraběnka ulehla tři týdny před svým skonem. Když však strojila mrtvé tělo své paní, všimla si „*širokých otevřených ran, v nichž chyběly kusy masa*“⁹¹ a spousty modřin po jejím těle. U oblékání hraběnky po její smrti byl přítomen také hrabě, který pouze stál opodál. Také ona zaznamenala příjezd dotyčné mužské osoby.

Komorník Johann Adalbert von Löwen z Prahy působil ve službě hraběte Mansfelda zhruba půl roku a i během této krátké doby si všiml jeho agresivity vůči manželce. Podle jeho názoru to vše začalo po Novém roce. Také on byl přítomen tomu, když hrabě v jí-

91 „*breit offene wunden, worauf daß fleisch gantz heraus und wegk gewesen*“. Tamtéž.

delně udeřil svou ženu pažbou zbraně, a navíc dodal, že jednou hrabě ve vzteku shodil všechno jídlo ze stolu a „*vyhrožoval hraběnce, že po ní hodí talíř*“.⁹² Vypověděl rovněž, že svědky jeho týrání ženy byly také slečna Francisca z Mansfeldu a písař Ferdinand Wagner. Poté již hraběnka po týdny polehávala a po její smrti viděl tělo, a jak uvedl, nebylo podle něho nijak změněno. Rovněž komorník věděl o příjezdu tolikrát zmiňovaného pana von Brümmern, který se zúčastnil pohřbu a podle jeho mínění odcestoval čtvrtý den. Když se však radili s hrabětem, všichni museli odejít. Zřejmě nedlouho po pohřbu své choti odcestoval i hrabě. Komorník k tomu totiž podotkl, že nevěděl nic o plánování jeho odjezdu, ale jedné noci kolem půlnoci uslyšel nějaké zvuky, vstal a zahlédl hraběte na koni.

Svědectví poddaných tedy zcela jasně vypovídají o spáchaném zločinu. Lze je však brát za zcela věrohodné? Mohlo se sice stát, že by si poddaní z pomsty, zejména pokud bil pán i je, svou výpověď poněkud přibarvili, zdá se mi však nepřiliš pravděpodobné, že by si vše vymysleli. Nicméně vztah poddaný – pán nabýval různých podob, ve druhé polovině 17. a téměř po celé 18. století většinou dost komplikovaných. Zejména protože v době po třicetileté válce došlo k velkému úbytku pracovních sil, a tudíž se zvyšovala robotní povinnost, která se ovšem panství od panství lišila podle libovůle majitele. Teror vůči poddaným občas vyvrcholil v selské rebelie či přímý útok na pána. Známe i případy, kdy došlo k vraždě šlechtice.⁹³

Mezi vyslychanými v mansfeldském procesu převažovalo služebnictvo. Jednalo se o menší skupinu lidí pobývajících v bezprostředním či vzdálenějším okolí šlechtice. K pánovi je vázal služební poměr, z něhož plynula odměna jak ve formě peněží, tak i deputátu (strava, šat, otop a pod.). Do této kategorie můžeme zařadit jak dvořany, tak čeledě nebo úředníky a všechny další osoby vyskytující se u dvora. Celkový počet služebnictva se lišil v závislosti na životním stylu jejich pána a každý měl svou přesně stanovenou úlohu.⁹⁴

Výpovědi v mansfeldském případě však nebyly dlouho kompletní. Jak se již v jedné z odpovědí zmínil komorník, měla být u týrání hraběnky z Mansfeldu přítomna i jistá Francisca z Mansfeldu. Jednalo se o příbuznou hraběte, jenž se stal jejím poručníkem. Mladá šlechtice však odmítala proti hraběti vypovídat. Jednak z toho důvodu, že byla

92 „*die Gräffin mit den Taller zuewerffen gedrohet*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mansfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

93 V roce 1720 byla nalezena na silnici mrtvola Jana Vratislava hraběte Clary, jenž byl zavražděn svými poddanými. Alena PAZDEROVÁ, *Vražda na objednávku podnětem k vydání třetího robotního patentu*, in: Alena Pazderová – Jan Kahuda (edd.), *Našim jubilantkám* (sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové, a PhDr. Marie Liškové), Praha 2000, s. 190–209.

94 O tomto tématu více např. P. MAŤA, *Svět*, s. 238–242.

nezletilá, a mimo to uvedla, že se to nehodí, protože je s hrabětem z Mansfeldu „spřízněna docela blízkým krevním přátelstvím“.⁹⁵ Komplikace způsoboval také fakt, že Francisca náležela pod říšský právní systém. Přece jen se však měla zmínit, že věděla o tom, že byla zesnulá hraběnka bita, dokonce ji slyšela křičet, ale neměla tušení, jak a čím jí mělo být ubližováno. Tato mladá šlechtična jistě stála na straně svého příbuzného, dokonce se snažila zpochybnit výpovědi poddaných. Kníže z Ditrichštejna se svým právním zástupcem však usilovali o to, aby byla slečna Francisca vyslechnuta. Nezbylo jim ale nic jiného, než rok vyčkat, podle advokáta byla totiž šlechticům říšským právním systémem stanovena zletilost na patnáct let.

Zbývalo ovšem vyslechnout více svědků, například lazebníka, který po hraběncině smrti odešel do Prahy a jehož výpověď byla pro případ klíčová, dále pak stolníka, o němž padlo několik zmínek ve výsleších služebnictva, nebo šenkýře, kterému musela dokonce být rok poté dána lhůta k dostavení se na úřad a vydání svědectví pod hrozbou pokuty.⁹⁶ Prostřednictvím litoměřického biskupa Maxmiliána Rudolfa ze Šlejnic⁹⁷ byla získána výpověď šluknovského faráře. Ten vypověděl pouze o posledních dnech hraběncina života, které vyplňovala příprava na dobrou smrt. Na rozkaz Karla Adama z Mansfeldu zaopatřil farář duchovně jeho ženu před cestou na věčný život. Mimo jiné se jednalo o provedení poslední zpovědi a dle faráře v jejím vyznání nezaznělo nic neobvyklého. Šluknovský farář označil ve své výpovědi umírající za slabou a choromyslnou. Nezaznamenal však, že by si hraběnka na cokoli nebo kohokoliv stěžovala, nebo že by naříkala. Duchovní správce prohlásil, že si nebyl vědom žádné příčiny předčasné hraběnciny smrti a pouze se mu doneslo od jakéhosi pomocníka hraběte podezření, že se tak stalo následkem zlého zacházení jeho pána s chotí. K umírající šlechticně byl připuštěn pouze její muž, který jí podle farářových slov pomáhal. Po skonu Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna byla sloužena zádušní mše.⁹⁸

95 „mit gantz naher blut freundschaft verwandt“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. O termínu přátelství a jeho významu v raném novověku se zmiňuje P. MAŤA, *Svět*, s. 641–656.

96 Povinnost vydat písemně či osobně svědectví u zemských desek měl podle Obnoveného zřízení zemského každý bez ohledu na stavovskou příslušnost, jinak dotyčnému hrozila sankce ve formě pokuty. Ve sporech o čest, hrdlo a dědictví musel svědek vypovídat osobně před úředníky pod přísahou. Pokud se jednalo o poddaného, musela mu strana, která si výpověď vyžádala, cestu do Prahy proplatit (2 groše za 1 míli). M. KADLECOVÁ, *České a moravské právo*, s. 79–80.

97 Maxmilán Rudolf svobodný pán Šlejnic se narodil roku 1605 ve Šluknově. Osvědčil se jako generální vikář ve službách kardinála Harracha. Zasloužil se o zřízení litoměřického biskupství v roce 1655 a téhož roku byl potvrzen papežem Alexandrem VII. jako první biskup. Zemřel v roce 1675. Zdroj: <<http://www.dltm.cz/historie>> [cit. 2010-02-04]; *Ottova encyklopedie*, XXIV, s. 670.

98 Opis výpovědi šluknovského faráře byl pořízen 26. 3. 1658. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

Útěk před spravedlností

Komorníkova výpověď obsahuje zmínku ohledně dalšího vývoje případu. 8. března 1658 byl Karel Adam z Mansfeldu písemně předvolán před větší zemský soud, aby zde vydal své svědectví. Do kanceláře na Pražský hrad se měl dostavit do osmi týdnů po obdržení oznámení, které mu měli předat v následujících dnech hejtmani litoměřického kraje. Také byl vyzván, aby se nevzdaloval z místa svého pobytu. Ještě o den později ujišťovali královští zástupci Ferdinanda z Ditrichštejna, že mají vše pod kontrolou. Dokonce vyjednávali i se saským kurfiřtem Janem Jiřím II. (vládl v letech 1656–1680), na jehož území ležely mansfeldské statky, že kdyby se k němu hrabě Mansfeld odebral, učiní taková opatření, aby neunikl spravedlnosti.⁹⁹ Hrabě tedy 15. března slíbil krajským úředníkům rukoudáním, že se dostaví do Prahy před místodržící. Mezitím se ve Šluknově, kde hrabě pobýval na zámku, ubytovalo asi 150 vojáků a navíc se k němu donesla zpráva, že asi tři míle odtamtud se pohybuje 30 až 40 mušketýřů, kteří si pro něho jdou. Hraběte to překvapilo, neboť dal kavalírský slib a potvrdil ho rukoudáním a nyní se zdálo, že bude vzat násilím. Rozhodl se tedy raději odcestovat na jiné své statky, odkud by se mohl bránit. Mušketýři však měli hraběti pouze poskytnout ozbrojený doprovod při cestě do Prahy. Navíc byl jeho kvapný odjezd brán jako útěk, neboť do poslední chvíle hrabě všem tvrdil, že se chystá na cestu do Prahy, v noci však osedlal koně a uháněl za hranice.¹⁰⁰ Kardiál Arnošt Vojtěch z Harrachu si o tomto útěku poznamenal do denního zápisu: „*Hrabě z Mansfeldu, který byl předvolán do Prahy kvůli smrti své manželky, odcestoval ze svých statků a nikdo neví kam.*“¹⁰¹

Kníže z Ditrichštejna apeloval na místodržící, zejména svého švagra Bernarda Ignáce z Martinic, aby byly vynaloženy všechny prostředky na zjištění místa pobytu hraběte. Požadoval, aby byl zadržen a dopraven před zemské právo.¹⁰² Karel Adam zase posílal na Pražský hrad písemné omluvy, že se nemohl dostavit kvůli jistým komplikacím a zejména kvůli své nemoci. Prosil místodržící, aby to nebrali jako neposlušnost, a slíbil, že se po vyléčení dostaví osobně. A problémy měl hrabě Mansfeld vskutku nemalé – k obvinění ze zabití své choti a nalomenému zdraví se posléze přidaly i potíže finančního rázu.¹⁰³

99 NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, 9. 3. 1658.

100 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658–1665, list z 12. 4. 1658.

101 „*Der graf von Mansfeldt, so nacher Prag in materi seiner verstorbenen gemahell citirt worden, solle sich gahling von seinen guet absentirt haben, ohne das man weiß wohin*“. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel*, Band 6, s. 440, zápis ze dne 31. 3. 1658.

102 NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, dopis z 23. 3. 1658.

103 Jednalo se zejména o nevyplacené mzdy šluknovských a hanšpašských sloužících ve výši 5457 a 2583 zlatých. Tamtéž, 26. 4. 1658.

Dluhy a nedoplatky hraběte narostly do takových výšek, že situace již nebyla déle udržitelná a došlo k sekvestraci jeho českých statků v nepřítomnosti.¹⁰⁴ Ten se se svým advokátem Schostallem sice pokoušel na dálku písemně bránit a hájit, leč marně. Statky mu byly odebrány a on musel vyžít z nepříliš velkého kapesného, jak si v dopise stěžoval.¹⁰⁵

Hrabě Karel Adam z Mansfeldu odeslal v dubnu 1658 list císaři, v němž prohlašoval, že byl neprávem obviněn ze zapříčinění smrti své ženy. Jelikož se prý obával, že by mohl být zatčen, uprchl z Čech na mansfeldké hrabství¹⁰⁶ a prosil císaře o ochranu, aby se mohl bránit takovému bezpráví. Podle *Obnoveného zřízení zemského* totiž mohlo být v případě, že se obžalovaný do určené lhůty nedostaví k pražskému úřadu a navíc uprchne za hranice, na něj uvaleno stanné právo. Obžalovaný však měl možnost zplnomocnit určitou osobu, která by za něho jednala. Je tedy možné, že tak Mansfeld učinil a pověřil svého advokáta.

V korespondenci z následujících let byl řešen především sekvestrovaný majetek a nemalé dlužné položky hraběte. Ač mohla sekvestrace vypadat jako další nepříjemná komplikace pro Karla Adama, on ji paradoxně využil ve svůj prospěch. Již v listopadu 1658 žádal Mansfeldův právní zástupce o vyplacení 1 000 zlatých ze zabavených panství. Hrabě Mansfeld, jenž nadále pobýval mimo Čechy, prý dlouho stonal a léčba stála hodně peněz, a proto údajně již neměl finanční prostředky na cestu zpět do Království českého, aby mohl prokázat svou nevinu.¹⁰⁷

Na jaře 1659, zatímco probíhalo jednání o nároku na vyplacení požadované částky hraběti, žádal ditrichštejský advokát místodržící, aby nebyly blokovány dlužné výsluhy sloužících, neboť po sekvestraci přišli o práci a potřebují peníze na obživu.¹⁰⁸ Ti vyslyšeli prosbu dr. Preibische a přikázali hejtmanům litoměřického kraje, aby byla sloužícím vyplacena polovina z dlužného platu, což by jim prozatím na nejnужnější obživu mělo stačit.¹⁰⁹ Nevíme, zda byly hraběti z Mansfeldu požadované finanční prostředky vyplaceny, ale

---

104 Touto tematikou se zabývá Aleš Valenta. K porovnání Aleš VALENTA, *Bankrot Karla Kajetána Buquoye: geneze, průběh důsledky*, Jihočeský sborník historický 76, 2007, s. 58–96.

105 NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, psaní vložené v listě královského prokurátora pražským místodržícím 6. 8. 1658. Do vyjednávání se zapojila také sestra Karla Adama Sofie Agnes Ditrichštejská z Mansfeldu s Janem Františkem Trautsonem, manželem jejich sestry Kristiny Alžběty Trautsonské z Mansfeldu. Tvrdila, že hraběte poškodilo obvinění z týrání manželky a nedostavil se do Čech částečně kvůli nemoci a z části kvůli špatným instrukcím. Zabavení majetku se dotklo celé široké rodiny a způsobilo mezi příbuznými rozbroje. Nakonec se podařilo, aby obě panství zůstala v mansfeldském držení. Majitelkami panství Šluknov i Hanšpach se staly sestry Karla Adama.

106 Mansfeldské psaní dorazilo do Vídně k rukám kancléře panovníka 20.4. 1658. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

107 Tamtéž. List mansfeldského advokáta Schostalla z listopadu 1658 byl adresován pražským místodržícím.

108 Tato starostlivá prosba byla vyslána do Prahy 4. 3. 1659. Tamtéž.

109 Pražští místodržící reagovali velmi pohotově a list s příkazem splnění požadavku byl odeslán již 12. 3. 1659. Tamtéž.

v červnu téhož roku vymohli kněžna Ditrichštejnská z Mansfeldu a hrabě Trautson pro svého bratra a švagra vydání 800 zlatých do Frankfurtu nad Mohanem, kde zřejmě tou dobou pobýval. Navíc ho v dopise adresovaném císaři obhajovali, „... že náš bratr a švagr byl v mnoha ohledech nevinně obviněn ...“;¹¹⁰ z Čech utekl ze strachu, poté byl nemocen a kvůli špatným instrukcím se nedostavil zpět, aby se ospravedlnil a zatím pobýval v Sasku. Oba pisatelé se zasazovali o to, aby byl proces proti hraběti zrušen. První část žádosti byla vyřízena kladně a peníze byly hraběti poslány po jeho zplnomocněncích (jeho sestra a švagr), za což později panovníkovi poslal vřelé poděkování spolu s omluvou za svou nepřítomnost v českých zemích. Proces ale pokračoval i nadále.

Nejenže se Karel Adam z Mansfeldu po vydání peněz neukázal u českého zemského soudu, aby se obhájil, jak tvrdil, dokonce v lednu roku 1660 napsal z Hamburku opět císaři, že potřebuje další peníze na své výživné a zejména pro to, aby se mohl vrátit domů. Zřejmě si řekl, že když už mu to jednou vyšlo, proč to nezkusit znovu. Uvedl zde, že kvůli své chorobě a dalším okolnostem dluží 3000 až 4000 zlatých. Zároveň prosil císaře, aby pro toto své prodlení neupadl v jeho nemilost a aby mu bylo dovoleno vrátit se na statky v Čechách, kde by pobýval do rozhodnutí soudu a odkud by mohl volně cestovat.¹¹¹ O rozhodnutí Leopolda I. ohledně této horentní sumy nemáme informace. V červnu téhož roku byl hrabětem z Mansfeldu vyslán do litoměřického kraje delegát, který měl převzít pro svého pána stvrzenku na 300 zlatých na výživné a cestovní náklady. Je tedy možné, že panovník odmítl hraběti vyplatit požadované tisíce a přispěl mu nejnutnějšími financemi na cestu zpět s tím, že se musí co nejdříve vrátit, když si nechal peníze vydat.¹¹²

Na neustálé pokusy Karla Adama z Mansfeldu na zvýšení výživného reagovala žalující strana. Ditrichštejnský právní zástupce vyhotovil protestující dopis místodržícím, kde se rozhořčoval, že hrabě Mansfeld nemá nárok na tyto své požadavky, a k tomu připojil spoustu argumentů, proč mu nemá být vyhověno. Opakoval již několikrát výše zmíněná fakta, zejména poukazyval na jeho útěk před spravedlností před více než dvěma lety a také kritizoval, že si hrabě vyžádal 1000 zlatých od císařského dvora ne sám, ale prostřednictvím dalších osob, a navíc se jednalo o nějakou pochybnou machinaci. Z jeho slov vyplývá, že se Karel Adam pokusil uchytit u švédského panovnického dvora, ale byl odmítnut poté, co se přiznal, že je již třetím rokem na útěku. Dále mu bylo trnem v oku, že i přes již mnohokrát vyřčené sliby nedocházelo k žádnému vývoji v procesu, který byl

110 „... daß Unser bruder und schwager in vile weeg unschuldiger weise bezüchtiget wird ...“. Dopis do kanceláře císaře datovaný 17. 6. 1659. Tamtéž.

111 Žádost byla vyhotovena hrabětem z Mansfeldu 24. 1. 1660 a k rukám vídeňského kancléře panovníka se dostala 17. 4. 1660. Tamtéž.

112 Korespondence mezi pražskými místodržícími a hejtmany litoměřického kraje ohledně vydání peněz určených pro hraběte z Mansfeldu prostřednictvím jím poslaného delegáta probíhala 14. 6. 1660. Tamtéž.

proti němu veden při deskách zemských. A v neposlední řadě nebyla podle dr. Preibische provedena správně a spravedlivě sekvestrace statků zadluženého hraběte. Advokát se domníval, že pokud hrabě měl prostředky na cestování po říšském prostoru, mohl je použít na cestu z mansfeldského hrabství do Prahy, proto požaduje další finance neoprávněně.¹¹³

Na tento ditrichštejský protest reagovala protistrana prohlášením, že kníže z Ditrichštejna a jeho advokát znevažují královské rozhodnutí, když o něm pochybují. Dále mansfeldský delegát uvedl, že hrabě působil zcela legálně ve švédských službách po jeho jmenování a uvedení. Již dříve bylo sjednáno, že hrabě nebude nikým haněn, což nyní ditrichštejská strana porušila tím, že ho neustále očerňuje, aniž by byl Karel Adam dosud uznán vinným, což by ho mohlo poškodit před okolím. Co se týkalo peněz, stanovil si za svou osobu písemně včas zplnomocněnce, kteří za něho měli jednat. Také zde objasnil, na jaké pochybné machinace ditrichštejský právní zástupce narážel. Peníze mu byly poslány po dvou osobách, které obdržely příkaz, aby je dovezly zpět do Šluknova, kdyby Karla Adama na hrabství nezastihly. Což se také stalo, neboť se hrabě na hrabství Mansfeld zdržoval jen zřídka, častěji pobýval u svých známých v Brunšvicu, kde byl právě v tu dobu na devítidenní pobožnosti, a občas se také odebral ke švédskému dvoru. Švédský král Karel X. Gustav dal hraběti svolení k pobytu u dvora, i přesto že byl informován o záležitosti ohledně smrti jeho manželky.¹¹⁴ Karel Adam dokonce podle jeho slov rytířsky odprísáhl svou nevinu také v Hamburku před zraky několika tisíců lidí, kde padl na kolena, což si ditrichštejský právník mohl mylně vyložit jako kající gesto odmítnutého hraběte.

V listě byla dále vyjmenována již známá fakta, proč se hrabě dosud nemohl do Prahy dostavit. Sekvestrace i vše ostatní bylo vykonáno podle práva a ditrichštejský advokát nepodloženě zpochybňuje královský reskript, neboť hrabě Mansfeld má právo na to, aby si vyžádal výživné a cestovní náklady ze svých statků. A na námitku, že si může vzít potřebné finance ze svých statků na hrabství Mansfeld, odvětil, že rodové državy zatížil dluhy již Mansfeldův praděd Bruno a že z podílu hraběte Karla Adama jsou umořovány staré dluhy a on tedy neví, kde by měl peníze na obživu vzít, když si v této těžké době nemůže ani obstarat žádné lidi, kteří by mu sloužili. Mansfeldův delegát tedy prosil za svého pána, aby mu byla výplata peněz co nejrychleji povolena.¹¹⁵

113 Protestující list zaslal Dr. Preibisch místodržícím 29. 7. 1660. Tamtéž.

114 Švédský král (1622–1660) vedl v této době tažení proti Dánsku. Na pomoc Dánsku vyslali svá vojska Braniborsko, habsburská monarchie a polsko-litevské soustátí. Téměř celý svůj pobyt na trůnu Karel X. Gustav (1654–1660) proválčil a švédské války ukončila až jeho předčasná smrt. Peter ENGLUND, *Nepřemožitelný. Historie první severní války*, Praha 2004, s. 500–665.

115 Dopis mansfeldského delegáta Brosemana místodržícím z léta roku 1660. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

Finanční prostředky byly tedy hraběti vyplaceny, o čemž byl vyrozuměn i ditrichštejn-
ský advokát, který již nic nenamítal snad proto, že doufal, že poté začne být proces ko-
nečně projednáván. Celá kauza se však i nadále protahovala. V dochovaných listech
z roku 1660 se vesměs řešilo vyplacení pohledávek, kterých se věřitelé stále hlasitěji do-
žadovali. V prosinci 1660 se hrabě snažil narušit právoplatnost na něho podané ditrich-
štejnské žaloby s odůvodněním, že nebyl obviněn podle soukromého práva, nýbrž jako
zločinec, na což poukazoval již dříve sám královský prokurátor. A užitek z jeho statků mu
byl odepřen zejména na základě této chybné žaloby.¹¹⁶

V lednu 1661 se hrabě opět osmělil a pokusil se novými argumenty přesvědčit panov-
níka, že nutně potřebuje 6000 zlatých ze svých statků k umoření dluhů v Hamburku. Před
jejich splacením nemůže odejít, protože by mohl být obviněn z úskoku, tudíž se nemůže
odebrat do Prahy kvůli dořešení kriminálního procesu. Obhajoval se tím, že veškeré dlu-
hy zdědil po svém otci a u jeho jména se v deskách zemských nenacházely žádné dlužné
položky. Aby přidal na váze svým slovům, podotkl navíc v dopise, že se v nekatolickém
prostředí cítí být ohrožen na těle i na duši, na což zřejmě katolický panovník slyšel
a v dubnu poslal písemný příkaz do Prahy, aby hraběti byla vydána celá suma ve výši 6000
zlatých.¹¹⁷ Ihned poté následovaly opětovné protesty ditrichštejnské strany. Dr. Preibisch
argumentoval tím, že se jedná již o třetí vydání peněz ze sekvestrovaných panství oproti
příslibu návratu zpět do českých zemí a dostavení se k zemskému soudu, ale doposud tak
hrabě neučinil. Vyplacení částky podmiňoval tím, že se mají finance odeslat do Hambur-
ku do tamní panovnické rezidence, nebo je svěřit do jistých rukou důvěryhodné osoby
v místě, kde hrabě Mansfeld pobývá, aby dohlédla na správné využití peněz, tedy na umo-
ření dluhů a návrat do Prahy. Ditrichštejnské námitky však rázně ukončil v únoru téhož
roku panovník nařízením o neprodleném vyplacení částky.¹¹⁸ Zřejmě v této době byla tedy
stanovena výše výživného pro hraběte z Mansfeldu a v listech se uvádí roční renta 6000
zlatých.¹¹⁹

116 Tamtéž. Karel Adam z Mansfeldu se takto hájil v listu z 20. 12. 1660.

117 Korespondence hraběte z Mansfeldu a pražských místodržících z ledna 1661. Tamtéž.

118 Ditrichštejnský právník neuspěl s námitkou proti vyplacení dalších peněz Mansfeldovi sepsanou
v lednu 1661. Naopak popudil panovníka, který ihned v únoru nařídil bez dalších námitek vydání vel-
kého obnosu. Tamtéž. Zarážející je fakt, že Leopold I. vycházel vstříc muži, jenž uprchl před sprave-
dlností a navíc pobýval u dvora habsburského nepřítele.

119 Majiteli sekvestrovaného panství bylo vždy vypláceno jakési kapesné, jehož výši navrhol sekvestrá-
tor. Výše výživného měla být odvozena od výnosů statků. V tomto případě se shodovala s potřebou,
kterou hrabě Mansfeld již dříve označil jako nezbytně nutnou vzhledem ke své tíživé situaci. Pro šlech-
tice zvyklého žít v přepychu to však většinou znamenalo nutnost uskromnit se. Víme, že například
Karlů Kajetánu Buquoyovi byla v roce 1735 ze zabaveného novohradského panství vyměřena částka
4000 zlatých. Šlechtic ale dlouho u císaře protestoval a bojoval za její navýšení, protože byl přesvěd-
čen, že s tímto obnosem nemůže vést vzhledem ke svému stavu plnohodnotný život. O tomto přípa-
du více: A. VALENTA, *Bankrot*, s. 58–98, o výživném pak s. 89–90.

V *Obnoveném zřízení zemském* byly stanoveny na každý krok v průběhu procesu lhůty, jež se pohybovaly vždy v řádu několika týdnů, navíc bylo možné žádat o odklady. Obviněný hrabě z Mansfeldu, jenž stále pobýval na svobodě, se svým advokátem toho hojně využívali, žádali odklady a vznášeli protesty, aby získali čas. Sporné strany měly také právo podat výhrady proti svědkům. V lednu roku 1661, tedy tři roky po násilné smrti, se ještě mansfeldský právní zástupce oháněl tím, že si přeje, aby byli vyslechnuti svědci hraběte.¹²⁰

Ditrichštejská strana se však nevzdávala a i v listech z následujícího období se vyskytují protesty proti vyplacení celé výše roční mzdy.¹²¹ Námitky byly od března 1662 podpořeny údaji o špatném hospodaření na mansfeldských sekvestrovaných statcích, i přesto všechno měla být hraběti vyplacena celá podpora. Za svého nepřítomného bratra si na špatné hospodaření a velké daně stěžovala u císaře Sofie Agnes Ditrichštejská z Mansfeldu. Jako důsledek nespokojenosti měla proběhnout na mansfeldských statcích speciální inspekce. Touto problematikou se zde zabývat nebudeme, vraťme se k obvinění Karla Adama z Mansfeldu ze zapříčinění úmrtí jeho manželky.

Šetření nijak kupředu nepostoupilo a nakonec bylo v květnu 1662 přerušeno smrtí Karla Adama z Mansfeldu. Arnošt Vojtěch z Harrachu si ve svém deníku 16. června 1662 poznamenal: „Říká se, že hrabě z Mansfeldu zemřel v Hamburku na nějakou cizí nemoc“.¹²² O jaké smrtelné onemocnění šlo, nelze zcela přesně určit, mohlo se jednat o syfilis. V korespondenci z následujících čtyř let se ústředním tématem staly zděděné nebožtíkovy dluhy. Zejména se jednalo o složité a zdlouhavé vyjednávání mezi Sofií Agnes Ditrichštejskou z Mansfeldu, po jejímž boku stál příbuzný Jan Jáchym Slavata z Chlumu a Košumberka, a jistým Maxmiliánem Pankrácem von Bürenem ze Saska. Ten na kněžnu dokonce podal žalobu kvůli nesplacení dluhu 100 tisíc zlatých.¹²³

Co se týká původní obžaloby hraběte z Mansfeldu, v březnu 1666 poslal Ferdinand z Ditrichštejna císaři prostřednictvím úředníků desk zemských žádost kvůli stále ještě nedořešenému procesu. Sestra zesnulého hraběte z Mansfeldu a vdova po Maxmiliánovi z Ditrichštejna se spolu s Janem Jáchymem Slavatou z Chlumu a Košumberka postarali o to, aby byl případ zahrán do ztracena, s čímž ovšem Ferdinand nesouhlasil. Sofie Agnes Ditrichštejská z Mansfeldu tehdy navrhovala svému nevlastnímu synovi vyrovná-

120 Akta mansfeldského případu skončila ve fázi přípravné a ani se nedostala k zemskému soudu.

121 Zejména se jednalo o dopis z února 1662. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

122 „*Man saget das der graf von Mansfeldt zu Hamburg gestorben seye an einer außlendischen khranckheit.*“ K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel*, Band 7, s. 213, zápis z 16. 6. 1662. Hrabě zemřel 30. 5. 1662 v pouhých 33 letech, aniž by po sobě zanechal nějaké potomky.

123 Korespondence z doby po smrti hraběte z Mansfeldu do prosince 1666. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

ní.¹²⁴ Ferdinand však takové řešení odmítl a žádal panovníka, aby přikázal znovuotevření případu a prozkoumání akt u desek zemských a na dalších místech tak, aby byl zachován stávající právní pořádek. Až si kněžna a hrabě Slavata seženou právníky, měl by být případ podle knížete opětovně projednán. Takový postup navrhoval Ferdinand a v psaní prosil panovníka o vyjádření jeho názoru.¹²⁵

Tímto dopisem končí veškeré informace o dalším průběhu kauzy a nadále bychom mohli již pouze hádat, co se událo. Jisté však bylo, že obžalovaný byl již mrtev a nebylo tedy koho potrestat. Za snahou o zjištění pravdy se mohla skrývat potřeba dokázat svá tvrzení a ukázat prstem na rodinu viníka bez ohledu na to, že oba rody byly velmi úzce příbuzensky propojeny. Je však otázkou, zda by se skutečná pravda dala nelézt, neboť pohled na celou událost nebyl, ani již nikdy nemohl být, objektivní, když chybělo stanovisko obviněného hraběte. To, že téměř ihned po manželčině smrti uprchl za hranice, a i přes četné sliby se nedostavil do Prahy, aby učinil výpověď, by mohlo vést k úvaze, že byl hrabě vinen. A vydaná svědectví tomu nahrávají. I přesto se však jedná o pouhou dedukci, neboť bez potvrzení soudem nelze obžalovaného prohlašovat za vinného.

Místo závěru

Na tomto místě se nabízí srovnání tohoto případu s manželským sporem, který jsem zrekonstruovala v bakalářské práci.¹²⁶ Ten se odehrál v rodině Jaroslava Bernarda z Martinic (1646/49–1685) a Kláry Rozálie Martinicové z Kounic (†1693) v letech 1675–1676.¹²⁷ K tomuto sporu se dochovalo 72 německy psaných dopisů mezi jednotlivými členy znesvářených rodin a jejich zaangażovanými příbuznými. Lze z nich vyčíst názory osob pře-

124 V listu z března 1666 císaři žádá kněžna Ditrichštejská z Mansfeldu o schůzku zástupců obou stran u desk zemských, kde by měla být akta případu probrána a následně uzavřena. Podle jejích slov by se ráda s nevlastním synem pokojně vyrovnala a opět nastolila mír. Tamtéž.

125 ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungssarchiv, Familienarchiv Harrach (Mappen und Rollen), Historica, kart. 793, Mansfeld Graf Karl Adam – Fürst Ferdinand von Dietrichstein gegen ihn propter uxoricidium 1666.

126 Jádru práce vzniklo na základě pramenů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu Brno. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676.

127 Tento spor byl podrobně rozebrán v bakalářské práci: Pavla POSPÍŠILOVÁ, *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*, bakalářská práce KHV FF Univerzita Pardubice, Pardubice 2007. A později byla práce rovněž publikována jako P. POSPÍŠILOVÁ, „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“ *Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675–1676*, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121.

devším ditrichštejské rodiny, s níž byla Klára spřízněna přes svou matku.¹²⁸ Díky tomu, že si obě strany dopisy přeposílávaly, jsem z nich mohla zjistit i postoj Martiniců.¹²⁹ Příčinou problémů se stalo výživné, které vyplácel Jaroslav své ženě, té se zdála jeho výše příliš nízká. Po hádce a fyzickém napadení Kláry manželem odešla tato šlechtična od svého muže k matce, protože se k ní nechoval jako „*ke šlechtické dámě*“, a začalo vyjednávání mezi dvěma mocnými klany – Martinici a Ditrichštejn.

Bylo zajímavé sledovat, jakým způsobem se v raném novověku řešily manželské neshody. Do vyřešení konfliktu mezi mladými manželi bylo zapojeno široké příbuzenstvo a hlavní slovo měly nejvýše postavené osoby rodin (v tomto případě Klárin strýc Ferdinand z Ditrichštejna a Jaroslavův strýc Bernard Ignác z Martinic). Po tom, co Klára obvinila svého muže z impotence a on ji na oplátku z neplnění manželských povinností, šlo již více než o znovunastolení klidného manželského soužití o boj o zachování cti rodu. Po několika peripetiích, kdy to již vypadalo, že není žádná naděje na usmíření mladého páru, neboť uražení Martinicové vyjednávání bojkotovali,¹³⁰ se nakonec manželé udobřili a byla sepsána dohoda, která měla zajistit, aby se podobné problémy již neopakovaly.

Ač se to možná na první pohled nezdá, mají oba případy, které jsem na základě dochované korespondence podrobně prozkoumala, mnoho společných rysů. Na tomto místě se pokusím porovnat spor vzniklý v rodině Bernarda Ignáce z Martinic s konfliktem, který se odehrál ve Šluknově u Mansfeldů.

Oba případy se dají podle výše zmíněné typologie zařadit mezi spory vzniklé kvůli fyzickému násilí. Problematika je však mnohem složitější, neboť se jednalo o soubor různých faktorů. V prvním konfliktu lze za zcela prvotní problém označit finanční otázku. Mladá šlechtična Klára Rozálie Martinická z Kounic byla pravděpodobně ze své původní rodiny zvyklá na určitý standart a životní styl, kterého se ani po sňatku s Jaroslavem Bernardem z Martinic nechtěla vzdát. Nelíbila se jí výše výživného, jež dostávala od svého manžela. A jelikož se tato šlechtična nebála dát hlasitě najevo svůj nesouhlas, s největší pravděpodobností na toto téma probíhaly v martinickém paláci hádky. Manžel se mohl cítit uražen, že jeho choť nebyla ve všem poslušná, jak se na dobrou ženu slušelo, a stavě-

128 Marie Eleonora Oprštorfská z Ditrichštejna (1623–1687) byla sestrou Ferdinanda z Ditrichštejna a právě na něho se obracela s prosbami o pomoc při řešení sporu. Tento vlivný kníže vyjednával s protistranou. Kromě zmíněných osob byli do sporu zaangażováni další více či méně vzdálení příbuzní a páni a přátelé Ditrichštejnů: zejména se jednalo o manžele Ferdinandových sester, mezi něž patřil František Eusebius z Pöttingu, Jakub Leslie, Karel Eusebius z Lichtenštejna, Raimund Montecuccoli a Johan Fridrich z Trauttmansdorfu.

129 Na straně Jaroslava Bernarda stáli zejména strýc Bernard Ignác z Martinic (1615–1685), který zastával úřad nejvyššího purkrabí, a otec s funkcí nejvyššího hofmistra Maxmilián Valentin z Martinic (1621–1677).

130 Klára se v obavě o osud svého manželství rozhodla jednat sama (ne prostřednictvím jednatele, v tomto případě svého strýce), čímž vybočila ze stereotypu utlačované a ve všech směrech podřizující se raně novověké ženy a velmi tím zaskočila rodinu svého muže.

la se mu na odpor. Klára Rozálie byla zase dotčena Jaroslavovým chováním, které neodpovídalo jejímu stavu a vznešenému původu. Jedna z výměn názorů přerostla v ostřejší slovní napadení a fyzický útok, po kterém Klára opustila muže, což byl na tu dobu odvážný vzdor.

V porovnání s druhou kauzou se martinické problémy mohou jevit jako malicherné. V mansfeldské rodině se jednalo především o kruté fyzické týrání, při kterém šlo o život. Toto špatné zacházení hraběte s manželkou mohlo zapříčinit opět uražené mužství. Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna byla po nocích trýzněna opilým manželem, proto ze strachu z něj mohla chtít snížit promile kolující v jeho krvi naředěním vína. Karel Adam její jednání však mohl brát opět jako důkaz neposlušnosti a zasahování do mužských záležitostí, do kterých ženě nic není. To, že jednala za jeho zády a proti němu, zřejmě považoval za útok na váženost hlavy rodiny, navíc se tak pravidelně dělo před očima a ušima poddaných. Trestání nepoddajné ženy se tím naopak ještě zhoršilo a agresivita vzrůstala, jak vyznívá z vydaných výpovědí služebnictva hraběcího páru. Stejně tak mohlo jít o pouhou záminku hraběte z Mansfeldu, aby měl důvod zbít svou ženu. V tomto případě je patrné, že ohrožení obrazu mužství bylo raně novověkou společností bráno jako opodstatněný argument pro důraznou nápravu manželky.

Obě šlechtičny pocházely ze stejné společenské vrstvy, ovšem v leccems se hodně lišily. Klára Rozálie Martinická z Kounic vyrostla v mladou sebevědomou a nebojácnou dámu, která se neohroženě postavila za svá práva a odmítla se podřídít dobové představě pasivní a ve všem se bez námitek podřizující manželky. Těžko říct, zda měla povědomí o tom, co se před necelými dvaceti lety stalo její tetě Marii Terezii Mansfeldské z Ditrichštejna, a zda se mohla z jejího nešťastného osudu poučit.

Mnoho nevíme ani o tom, jestli se hraběnka Mansfeldská – kromě tajného ředění vína – bránila násilnickému zacházení svého muže i jinak. Podle slov Ferdinanda z Ditrichštejna naznačila svou smutnou situaci v několika listech příbuzným. Poté, co se o tom dozvěděl její druh a začal jí kontrolovat odchozí korespondenci, již zřejmě neměla šanci volat o pomoc. Proč ovšem neodešla od svého muže, jako to udělala o několik let později její neteř? Vždyť k takovému jednání měla podstatně závažnější důvod. Je pravdou, že takto řešit tíživou životní situaci nebylo zvykem, ale měla i jiné možnosti, jako například požádat o oddělení od stolu a lože. Marie Terezie se stala manželkou Karla Adama z Mansfeldu ve velmi mladém věku (15 let). Jako nezkušené děvče se tedy mohla obávat vystoupit proti svému pánovi. Většinou až ženy starší a životem protřelé se dokázaly bránit krivdě ze strany manžela vůči nim či dětem.

Marii Terezii by autoři mohli dát jako vzorný příklad do normativních textů, o kterých jsem se zmiňovala v předchozích částech této práce, jež tvrdily, že manželky nemají vzdorovat a protivit se vůči manželům – tyranům. Jedinou jejich akcí mohla být modlitba za po-

lepšení muže. Podle těchto spisů by hrabě z Martinic i hrabě z Mansfeldu měli právo napravit svou vzdorující ženu a naučit jí poslušnosti a absolutní podřízenosti. V rámci „čistění“ manželek bylo dokonce doporučováno přivést jí k rozumu prostřednictvím tělesného trestu. U Jaroslava Bernarda by se jeho reakce tudíž dala pochopit a omluvit tím, že byl ženou vyprovokován a jednou ztratil nervy. Ale Karel Adam zcela překročil rozumnou míru nápravy a spíše než o snahu manželku vychovat k poslušnosti se jednalo o lidské týrání, které by si nezasloužila žádná žena, ať již by se provinila čímkoliv.¹³¹

Klára Rozálie se po přestěhování k matce ujal strýc Ferdinand z Ditrichštejna. A zde se dostáváme k postavě, která měla klíčovou úlohu v obou případech, neboť se jednalo o hlavu ditrichštejnského rodu. Tito muži neměli zrovna lehkou úlohu, neboť se na ně s prosbami o pomoc obraceli všichni rodinní příslušníci. Stejně tak i matka Kláry Rozálie písemně osvětlila svému bratrovi, co se událo v rodině její dcery, a žádala po něm vyřešení nepříjemné situace. Ten se bez váhání spojil s Jaroslavovým strýcem jakožto nejvýše postaveným členem Martiniců a začalo zdoluhavé vyjednávání, během něhož se objevilo mnoho komplikací spojených s obavami o ohrožení cti rodu.

Za obvyklé jednání bylo považováno to, že manželé, jichž se sice celý problém dotýkal nejúžeji, pouze vyčkávali rozhodnutí rodin. I tyto stereotypy Klára Rozálie nabourala. Ve vypjatých chvílích se opět projevila jako bojovnice a ještě několikrát do situace aktivně zasáhla. Jednalo se zejména o snahu domluvit se přímo s mužem na tom, zda má zájem na jejich usmíření. Hrabě z Martinic se však projevil jako zastávce konzervativních pravidel, a aby se vyhnul setkání s manželkou, raději tajně v noci odcestoval. I přesto si tato šlechtična uvědomovala, jaký by ji čekal život, kdyby došlo až k oddělení manželů od stolu a lože. Sice by se svým mužem nesdílela domácnost, ale nemohla by se za jeho života znovu provdat. Nakonec se tedy přece jen před manželovou rodinou, která ji uraženě již nechtěla přijmout zpět, písemně ponížila a manželé se prostřednictvím Jaroslavova strýce usmířili.

Zajímavé by zajisté bylo podívat se rovněž na to, zda aktéři používali argumentace z dobových normativních spisů za účelem dovolávání se vlastní pravdy a poukázání na nevhodné chování protějšku. V dochované korespondenci k prvnímu sporu se občas mihly náznaky, z nichž se dalo vyčíst, že si zaangażované osoby byly vědomy, na jaká práva a povinnosti se mohou odvolávat. Například hrabě Jaroslav Bernard si postěžoval, že by se k němu Klára Rozálie měla chovat, jak se na dobrou ženu sluší, a plnit si manželské povinnosti. Manželka mu však nezůstala nic dlužná a požadovala po muži chování přiměřené jejímu stavu. Bohužel podrobněji se dopisovatelé o těchto požadavcích nezmínili.

131 N. ELLIAS, *O procesu civilizace*, s. 266–280.

Karel Adam z Mansfeldu si rovněž byl vědom svých mužských práv a ať již oprávněně, či nikoliv se jich dožadoval a jakékoliv zpochybnění tvrdě trestal.

Z předchozího textu víme, jak tragicky dopadla pasivita Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna. Své utrpení tiše a odevzdaně snášela až do úplného konce. Kníže Ferdinand z Ditrichštejna zde jednal z pozice jejího bratra, který se rozhodl nenechat viníka jejího předčasného skonu nepotrestaného. V první řadě si najal právního zástupce, sehnal výpovědi svědků, vyhotovil a zaslal žalobu úředníkům českého zemského soudu. Jelikož byl hrabě z Mansfeldu obviněn z vraždy, celá událost se dostala do zcela jiné roviny a vyjednávání se stalo záležitostí boje mezi advokáty obou stran. Karel Adam, místo aby očistil své jméno, uprchl za hranice Českého království a i přes četné sliby se již zpět kvůli vydání svého svědectví nikdy nevrátil. Právní zástupci žalobce i obviněného nejčastěji komunikovali s pražskými místodržícími, kteří jejich akta posílali dále do Vídně císaři. Občas sepsal osobní dopis panovníkovi sám Karel Adam z Mansfeldu, aby mu osvětlil své stanoviska, poprosil ho o zachování přízně a vyžádal si finance na umoření svých dluhů. Viník nakonec nebyl označen, ani potrestán, neboť z důvodu skonu obžalovaného k soudnímu přelíčení nikdy nedošlo.

Ukazuje se, jak se v očích dvou šlechtičen lišilo vnímání postavení barokní manželky. Jedna z těchto dam se projevila jako žena uvědomělá a bojovná, která rozhodně nebude mlčky trpět příkoří ze strany muže. Druhá zmiňovaná se však bála se důrazněji ohradit proti manželovi, a zaplatila tak daň nejvyšší. Je sice pravdou, že oba případy se odehrály v rozdílném časovém horizontu, ale nedělilo je ani dvacet let. Spíše se domnívám, že záleželo na povaze ženy a zejména na její výchově. Z pohledu manželů se nezdá být tak znatelný rozdíl. Muži se většinou drželi konzervativních zásad ohledně chodu manželství a rozdělení rolí jeho členů. Samozřejmě rovněž zde platilo, že individuálně reagovali na případné výstřelky své ženy a různě tvrdě prosazovali domácí pořádek. Některý muž jednal trpělivěji, jiný bral manželčinu neposlušnost jako nehorázné narušení Božího řádu a ohrožení vlastní pozice a v závislosti na tom pak také jednal. Zejména je třeba si uvědomit, že realita vždy byla a je daleko pestřejší než normativní vzorce chování a jednání.

Zusammenfassung

Gewalt in Adelsehen zur Barockzeit: Causa Karl Adam von Mansfeld

Bis auf ein paar Ausnahmen wurde das Thema Konfliktehe im Adelsmilieu nicht erforscht. In der tschechischen Literatur können wir nur ein paar kleine Erwähnungen mehr oder weniger zufriedener Ehepaare finden und das eher aus der Zeit vor dem Weißen Berg. Mit einer genaueren Analyse dieser Thematik hat sich jedoch bisher niemand befasst.

Die Problematik der Konflikte zwischen Mann und Frau fällt thematisch unter die Gender History oder auch Gender Studies. Aufgrund normativer Schriftstücke kann man zu einem gewissen Maß sagen, welche Geschlechterrollen und Stereotypen den Männern und Frauen von der damaligen Gesellschaft auferlegt und welches Verhalten und Tun von ihnen erwartet wurde. In den jeweiligen Ehebindungen spielte die Machtverteilung unter den Eheleuten eine wichtige Rolle. Es muss gesagt werden, dass Regeln eine Sache sind, das Alltagsleben jedoch viel mannigfaltiger war und die Ehe damals wie heute viele Gestalten annahm.

Besonders interessant ist es zu beobachten, wie in der Frühen Neuzeit eheliche Streitigkeiten geregelt wurden. In die Lösung von Konflikten zwischen jungen Eheleuten wurde in der Frühen Neuzeit die breite Verwandtschaft einbezogen und das Hauptwort hatten die am höchsten stehenden Mitglieder einer Familie. Die Akteure selbst warteten ab, wie die Hauptrepräsentanten der Familien über ihre Zukunft entschieden und griffen praktisch nicht in die Streitigkeiten ein. Gelegentlich fand sich aber eine selbstbewusste Person, seltener eine Frau, die beschloss, das Schicksal selbst in die Hand zu nehmen und nicht nur eine Marionette zu sein (in diesem Aufsatz ist dies Klára Rozálie Martínková von Kounice).

Der Aufsatz ist jedoch mehr auf dem viel tragischeren Schicksal von Maria Terezia Mansfeld von Dietrichstein aufgebaut, die höchstwahrscheinlich von ihrem eigenen Ehemann zu Tode gequält wurde. Die damaligen Normen forderten den Mann zwar direkt dazu auf, ihre Frauen zu beherrschen und sie im Bedarfsfall mittels einer „Reinigung“ (was auch körperliche Strafen einbezog) zu Verstand zu bringen. Die Bestrafung durch ihren Mann wuchs sich jedoch zu unmenschlicher Tyrannei aus. Trotz aller Bemühungen des Onkels der Gräfin, der versuchte, den Schuldigen vor Gericht zu bringen, endete der Fall erst nach vielen Jahren mit dem Tod von Graf von Mansfelds.

An diesen zwei Fällen kann man beobachten, wie sich in den Augen zweier Adelliger die Wahrnehmung der Stellung einer Barockehefrau unterschied. Eine dieser Damen brachte sich als selbstbewusste und unerschrockene Frau zum Ausdruck, die sich entschieden nicht nach den Regeln verhielt. Die zweite Genannte war ihr Gegenteil, sie fürchtete sich davor, sich entschiedener gegen den Ehemann zur Wehr zu setzen und bezahlte so den höchsten Preis. Man kann also nicht die eindeutige Schlussfolgerung ziehen, dass Frauen im Laufe des fortschreitenden 17. Jahrhunderts immer mehr Selbstvertrauen gewannen und nicht mehr die absolute Überlegenheit der Männer hinnehmen wollten. Es kam eher auf den Charakter der Frau und insbesondere auf deren Erziehung an. Die Untersuchung von mehr Beispielen könnte zu einer klareren Antwort beitragen. Der Hauptertrag meines Aufsatzes ist also die Erforschung der normativen Geschlechterrollen frühneuzeitlicher Adelspaare und der Vergleich dieser Stereotypen mit konkreten Lebensschicksalen.